

Zusammenfassung

Ende des 2. Weltkrieges befanden sich um die 240.000 deutsche Zivilisten auf der Flucht vor den russischen Truppen in Dänemark. Davon befanden sich um die 23.000 in Sønderjylland. Ca. 9000 von ihnen waren privat bei Mitgliedern der deutschen Minderheit untergekommen, während sich weitere 14.000 in beschlagnahmte Gebäude im Landesteil befanden. Die deutsche Wehrmacht hatte die Verantwortung für die Unterkunft und Verpflegung der Flüchtlinge. Bei Kriegsende am 5. Mai 1945 wurden die Dänen zeitweilig mit der Vorsorge der Flüchtlinge beauftragt, bis sie repatriert werden konnte. Sie kamen in Sammellager und wurden unter bewaffneter Bewachung gestellt, weil die dänischen Behörden keinerlei Fraternalisierung wünschten. Die Rechte, Pflichten und Einschränkungen der Internierten wurden in einem internen Regelsatz verwaltet.

Intern war die geschlossene Lagerwelt nach demokratischen Prinzipien mit direktem Kontakt zur dänischen Lagerverwaltung geregelt. Es handelte sich in den meisten Fällen um Barackenlager im guten Zustand, und die Flüchtlinge wurden ausreichend verpflegt. Viele arbeiteten in den Versorgungs- Reinigungs- oder Gesundheits- und Verwaltungsabschnitten des Lagers, andere wiederum als Handwerker. Es wurden Musik- Gesang- und Theaterabende organisiert. Der Verfasser des Artikels fühlt sich darin bestätigt, dass die deutschen zivilen Flüchtlinge in den dänischen Internierungslager eine humane Behandlung erhielten.

Når man ikke kan skaffe uddannede lærere

Læremanglen i Sønderjylland i 1950'erne og 1960'erne

AF ERIK NØRR

I de sidste 200 år har politikere, skolemyndigheder og lærerorganisationer ikke haft styr på udbud og efterspørgsel efter lærere, så der skiftevis har været lærerarbejdsløshed og læremangel, hvilket også har været tilfældet i Sønderjylland efter 1920. Artiklen handler om de mange problemer, den store læremangel fik for det sønderjyske skolevæsen i perioden fra 1945 til 1970. I denne periode skulle skolelovene af 1937 og 1958 gennemføres i praksis, men læremanglen var i høj grad med til at forsinke udviklingen. Artiklen, der bygger på en lang række ansættelsessager, fortæller om de mange krumspring, der måtte accepteres, når der manglede kvalificerede ansøgere til lærerembederne, og undervisningen i stort omfang måtte varetages af mere eller mindre ukvalificerede vikarer.

I 1930'erne havde der været utallige ansøgere til de sønderjyske lærerembeder, og mange seminarieuddannede lærere måtte påtage sig tilfældige vikariater eller andet arbejde. Fra 1945 ændrede situationen sig 180 grader, så der pludselig ikke var ansøgere til lærerembederne, og undervisningen i mange tilfælde måtte overdrages til skiftende vikarer. Et hovedemne for denne artikel er dels at belyse, hvorfor der pludselig blev mangel på lærere, og dels om der var særlige forhold, der gjorde sig gældende i Sønderjylland i forhold til i resten af landet. Et andet hovedspørgsmål er, hvordan de sønderjyske skolemyndigheder reagerede, når der ikke kunne skaffes kvalificerede ansøgere til de ledige embeder. Hvordan blev lærerembederne besat, når der var få eller ingen ansøgere, og hvilke nødløsninger måtte man gøre brug af, for at alle sønderjyske børn kunne modtage undervisning?

Artiklen bygger på ansættelsessager i amtsskoleledelse og i amtsskoleledelse, som omfatter lærere i både de købstadsordnede og de landsbyordnede skoler i landsogne og flækkekommuner, men ikke i de fire købstæder, som efter 1950 ikke hørte under skoleledelse. Da nogle af de problematiske læreransættelser krævede Undervisningsministeriets tilladelse, er ministeriets journalsagsarkiv også benyttet. Andre vigtige

kildegrupper er amtsskolekonsulenternes årlige beretninger om skolevæsenets tilstand i amtet og det af ministeriet nedsatte Lærerbehovsudvalgs arkiv. Desuden bygger artiklen på en række interviews af lærere, som havde været vikar i sønderjyske skoler i deres seminarietid.

Skolevæsenets historie i perioden er behandlet i bind 4 af *Dansk skolehistorie* (2014) og i artiklen: "Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne?" (i: *Samfundsplanlægning i 1950'erne*, 2009). De særlige sønderjyske skoleforhold er behandlet af Erik Nørr i bogen: *Genforeningens bedste gave. Skoleordning og amtsskolekonsulenter i Sønderjylland og i Danmark 1920-1963* (2003) og i artiklen: "Nationalpolitik og skolebyggeri" (i: *Sønderjyske Årbøger*, 2014). Læreruddannelsens historie er behandlet i værket *Dansk Læreruddannelse*, bd. 1-3 (1991-2005) samt i en række seminariers historier.

Lærermanglen i perioden 1945-70 er kortfattet behandlet i Danmarks Lærerforenings jubilæumsbog 1974: *Lærerne og Folkeskolen gennem 100 år*. Den foreliggende artikel er tredje led i mit projekt om lærermanglen. De to første artikler er trykt henholdsvis i: *Uddannelseshistorie*, 2017 ("Da lærerplanlægningen spillede fallit. Lærerbehovsudvalget og den udbredte lærermangel i 1950'erne og 1960'erne") og i: *Barnestemmer. Personallhistorisk Tidsskrift*, 2018 ("Seminarieelever 'på græs'. Den katastrofale lærermangel 1945-1970"). I de to første artikler behandles emnet landsdækkende, i denne tredje artikel er emnet lærermanglen i Sønderjylland.

Seminariekapaciteten udvides, også i Syd- og Sønderjylland

I 1930'erne var seminariekapaciteten blevet indskrænket, så det årlige antal dimittender kun var 400-500 på landsplan. Med skoleloven af 1937, som betød udvidet undervisning og centralisering af mange skoler, blev efterspørgslen efter lærere større. Specielt manglede der lærerinder og ansøgere til lærerstillinger i Sønderjylland, ikke mindst i Tønder Amt. Dette førte til, at Undervisningsministeriet i 1940 gav tilladelse til, at der kunne oprettes en ekstra klasse på Tønder Statsseminarium og på N. Zahles Seminarium.¹ Da dette medførte kritik, fordi mange mente, at der ikke var behov for flere lærere, blev der i Undervisningsministeriet den 8. januar 1941 afholdt et møde om forholdet mellem lærerproduktion og lærerbehov. Amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen, Tønder, redegjorde på mødet for de særlige sønderjyske forhold. Vanskeligheden ved at tiltrække ansøgere skyldtes bl.a., at lærerne ofte måtte varetage undervisningen i tysk.²

Den begyndende lærermangel i Tønder Amt var et af de første tegn på, at lærermanglen snart skulle blive et akut problem. Selv om alle troede, at det kun var et overgangsproblem, så fortsatte lærermanglen fra 1945 og helt frem til 1970. Dette gav store vanskeligheder for implementeringen af skolelovene af 1937 og 1958. Alle skolemyndigheder, Undervisningsministeriet og politikerne troede, at lærermanglen ville være forbi, når de store fødselsår gik i slutningen af 1950'erne var sluset igennem skolesystemet, men lærermanglen fortsatte også i 1960'erne. Et af de store problemer var, at ingen havde styr på statistikken, hvor der til stadighed florerede forskellige opgørelser, som gang på gang viste sig at være forkerte, især det stadig stigende lærerforbrug kom overraskende for alle eksperter.³

Det var ikke, fordi myndighederne sad som tavse tilskuere til lærermanglen. Undervisningsministeriet nedsatte i 1946 *Lærermangeludvalget*, som samme år afgav betænkning⁴, og i 1953 det såkaldte *Lærerbehovsudvalg (LBU)*, som skulle foreslå foranstaltninger imod lærermanglen. Begge udvalg havde medlemmer fra bl.a. ministerium, Danmarks Lærerforening og seminarierne. I hele Lærerbehovsudvalgets levetid (1953-67) var seminarieforsøger Jørgen Utoft (Sørensen), Haderslev, et af de centrale medlemmer. Han var repræsentant for Dansk Seminarieforening, men samtidig var han garant for, at det sønderjyske skolevæsen blev tilgodeset.

Blandt de mange foranstaltninger, som blev iværksat for at imødegå lærermanglen, var en drastisk udvidelse af seminariekapaciteten. I løbet af perioden 1949-60 blev der oprettet 11 nye seminarier, der blev indført særlige linjer for studenter, og de fleste seminarier blev dobbeltsporede. Dette betød, at antallet af nyuddannede lærere og lærerinder steg fra 582 i 1949, til 1582 i 1959, og yderligere til 3552 i 1969.⁵ Denne forøgelse af seminariekapaciteten gik ikke stille af, da der var mange modstandere, især i seminariekredse, imod de mange nye seminarier. I Sønderjylland havde man fra Genforeningen haft to statslige seminarier i henholdsvis Tønder og Haderslev. Dette var en fordel, da det sønderjyske skolevæsen havde mulighed for at trække på lokalt uddannede lærere. Det var nemlig ikke så let at rekruttere kandidater fra andre steder i landet, som Ingeborg Refslund Thomsen gjorde opmærksom på i Landstinget i marts 1953.⁶

I det syd- og sønderjyske område blev kapaciteten udvidet betragteligt, da der oprettedes nye seminarier både i Kolding og i Esbjerg. Hertil kom, at det hidtidige kvindeseminarium i Ribe og mandssemi-

Seminarieforstander Jørgen Utoft Sørensen (1908-2002) var en central person i bekæmpelsen af lærermanglen i Sønderjylland. Han var lærer ved Tønder Statsseminarium 1933-49 og forstander for Haderslev Statsseminarium 1949-72. Han sad i Undervisningsministeriets Lærerbehovsudvalg som repræsentant for seminarierne i perioden 1953-67 og var med til at foreslå foranstaltninger imod lærermanglen, bl.a. oprettelse af nye seminarier og udvidelse af de eksisterende. Haderslev Statsseminarium fik således både dobbeltklasser og studenterlinje, og en del af kandidaterne herfra fik ansættelse på sønderjyske skoler. Foto: privateje.

narium i Jelling blev fællesseminarier. Både Haderslev og Tønder seminarier fik i midten af 1950'erne bygningsmæssige udvidelser.⁷ Medens Haderslev fik en studenterlinje ved siden den fireårige linje allerede i 1947, optog Tønder udover den almene linje kun studenter hvert tredje år (sidste gang dimitteret 1962). Derefter blev studenterlinjen i Tønder nedlagt og erstattet af to klasser på den almene linje. I Haderslev blev studenterlinjen samtidig dobbeltsporet.⁸

Tønder Statsseminarium havde på grund af oprettelsen af de nye seminarier i Esbjerg og Kolding problemer med at konkurrere om elever, hvilket blev drøftet i Lærerbehovsudvalget ved flere møder.⁹ Udvalgets formand fandt det beklageligt, at det store og ret moderne seminarium kun oprettede en enkelt klasse og i de fleste år slet ingen studenterlinje havde. Utoft Sørensen fremhævede, at årsagen var seminariets vanskelige beliggenhed, da det var "omringet" af et betydeligt antal semina-

rier, ikke mindst de nyoprettede seminarier i Kolding og Esbjerg. Dette fik Danmarks Lærerforenings repræsentant i udvalget, nordjyden N.C. Thomsen Nielsen, til at fastslå, at der så slet ikke var "nogen større geografisk basis" for seminariet i Tønder. Derfor advarede seminarieforstanderen i Tønder Asger Nyholm Undervisningsministeriet imod at oprette flere nye seminarier, da Tønder havde vanskeligheder ved at tiltrække egnede seminarieelever. I flere tilfælde havde man måttet fylde op med ansøgere, som ikke kunne optages på andre seminarier. Men på en egn, hvor det tyske mindretal var særlig stærkt repræsenteret, var det vigtigt, at seminariet kunne opretholde en standard, der var på højde med landets øvrige seminarier.¹⁰ Det afgørende var, at seminariet i Tønder blev bevaret. Da lærermanglen fortsatte i 1960'erne, var der behov for både de gamle og de nye seminarier, og Tønder Statsseminarium var sammen med seminariet i Haderslev af stor betydning for at skaffe læreruddannede kandidater til det sønderjyske skolevæsen i den periode, hvor der var stor mangel på lærere.

Tønder Statsseminarium med dimittender og lærere 1947. Forstander Morten Bredsdorff sidder forrest på 1. række. Blandt seminariets lærere ses den senere forstander for Haderslev Statsseminarium Jørgen Utoft (nr. 6 fra højre) og amtsskolekonsulent for Tønder Amt, Søren Brejl, som også var timelærer på seminariet (nr. 5 fra højre). Brejl havde stor betydning for læreransættelserne i amtet. Der var i 1947 i alt 32 lærere, der blev udklækket fra seminariet i Tønder, og der var i høj grad efterspørgsel efter disse. Foto: Lokalthistorisk Arkiv for Gl. Tønder Kommune.

Efterspørgslen efter lærere i Sønderjylland

I perioden 1945-70 voksede efterspørgslen efter lærere i Sønderjylland af mange grunde. En række årsager var fælles for hele landet, men der var også særlige sønderjyske årsager hertil. På grund af de store fødselsårgange under de sidste krigsåre og årene efter besættelsen steg antallet af skolesøgende børn. I 1949 var der i alt 24.436 undervisningspligtige børn i Sønderjylland. Dette tal voksede til 28.952 i 1957, hvorefter børnetallet stagnerede.

I samme periode skulle skolelovene af 18. maj 1937 og 7. juni 1958 gennemføres. Blandt hovedpunkterne i disse love var, at skolevæsenet på landet skulle opgraderes, så der blev gennemført aldersdelte klasser de fleste steder, og alle elever skulle have mulighed for at få undervisning i sprog og naturvidenskab. I 1937-loven krævedes det endvidere, at der blev indført undervisning i håndgerning, sløjd og husgerning, og at de sanitære forhold på skolerne forbedredes. Med 1958-loven skulle kommunerne også sikre, at der blev mulighed for adgang til en eksamensafdeling, hvilket krævede yderligere lærere.

Gennemførelsen af skolelovene i Sønderjylland blev mødt af en række vanskeligheder. Ved besættelsestidens ophør brød det tyske skolevæsen sammen. Både de kommunale og de private tysksprogede skoler blev lukket i 1945-46, de fleste lærere blev afskediget, og mange af dem interneret. De fleste af dem kom aldrig mere til at virke som lærere i Sønderjylland. Dette betød, at flere tusind tyske elever pludselig blev indmeldt i de danske skoler, eller "ommeldt", som man kaldte det. Den første januar 1944 havde der været i alt 3.830 elever i de tyske kommunale og private skoler.

De mange tyske elever skulle der skaffes plads til i de i forvejen overfyldte danske skoler. Det betød, at der flere steder måtte oprettes flere klasser og ansættes ekstra lærere. Et par eksempler: I Uge Sogn havde den danske skole ved udgangen af 1944 to klasser med i alt 54 børn, og der var ansat en førstelærer og en lærerinde. Desuden var der en tysk privatskole med 38 børn, to klasser og en lærer. To år senere var den tyske skole lukket, og den danske skoles børnetal var steget til 92. Dette betød, at der måtte oprettes en tredje klasse og ansættes en tredje lærer.¹¹ Endnu større omkalfatring af skolevæsenet skete i Tønder, hvor der hidtil kun havde været en kommunal tysksproget borgerskole og en kommunal tysksproget mellemskole, og hvor de danske elever gik i seminariets øvelsesskole og i Tønder Statsskole. Da der skulle skaf-

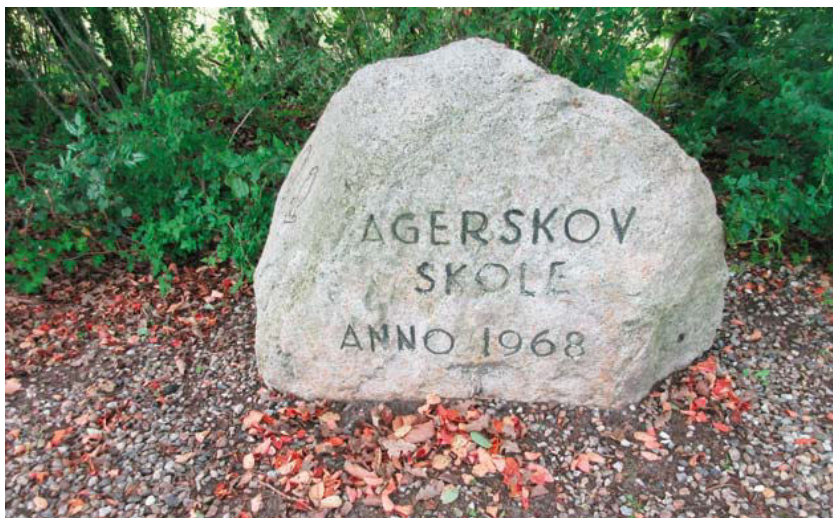
fes plads til de mange tyske elever (1944: i alt 267), måtte der i 1946 oprettes en ny dansk kommunal skole, hvor der blev ansat 15 lærere. Tilsvarende skete i Sønderborg, hvor de mange ommeldte tyske elever sammen med det stigende befolkningstal medførte, at der i 1952 måtte opføres en ny skole, Sønderkovskolen.¹²

Efterspørgslen efter lærere i Sønderjylland blev i årene efter 1945 også påvirket af opblomstringen af det danske skolevæsen i Sydslesvig. Dette betød, at en række lærere ansat i skoler i Sønderjylland og længere nordpå fik stilling i de nyoprettede danske skoler syd for grænsen, eller at nyuddannede lærere valgte at tage til Sydslesvig i stedet for at søge de mange ledige embeder nord for grænsen. Blandt dimittenderne fra Tønder Statsseminarium 1948-52 var der således i alt 20, der umiddelbart fik stilling i Sydslesvig.¹³ En opgørelse fra 1962 viser, at der var 40 kandidater fra seminariet, der havde stilling i Sydslesvig.¹⁴ Ved afslutningen af 2. verdenskrig havde der kun været ansat 35 lærere ved det danske skolevæsen, men fire år senere havde de sydslesvigske danske skoler i alt 13.000 elever, og antallet af lærere var 390.¹⁵

Centraliseringen af skolevæsenet krævede flere lærere, selv om en række mindre skoler samtidig blev nedlagt. Tre eksempler fra Aabenraa Amt viser tydeligt, at lærerforbruget steg. Skolevæsenet i Rødekro blev købstadsordnet i 1953. I 1950 havde Rise Kommunes skoler i alt 10 lærere, deraf 6 i Rødekro. I 1965 havde Rødekro Skole 21 lærerstillinger, og de to små skoler i kommunen i alt fire. I Ensted Kommune havde fire små skoler i 1950 i alt seks lærere, i 1965 var skolerne blevet lagt sammen til Stubbæk Centralskole, der havde 13 lærere, mens den opretholdt forskole i Hostrupskov havde en enkelt forskolelærerinde. Endelig havde fem små skoler i Felsted Kommune i 1950 tilsammen ti lærere. Disse skoler var i 1963 blevet erstattet af Felsted Centralskole, som i 1965 havde 19 lærerstillinger. Mens de tre nævnte kommuner i 1950 således havde haft tilsammen 26 lærere og lærerinder, var dette tal i 1965 steget til et lærerforbrug på 58. Dette skyldtes både, at der blev gennemført fuld klassesdeling fra 1. til 7. klasse, og at alle tre centralskoler med 1958-skoleloven fik en overbygning med 8.-10. klasse. Både Rødekro og Felsted fik desuden en realafdeling.

Tilsvarende udvikling skete i hele Sønderjylland. En opgørelse over lærerantallet i de skoler, som hørte under skoledirektionerne, hvilket vil sige både de købstadsordnede og landsbyordnede skoler i landsogne og flækker, men ikke i de fire købstæder, viser næsten en fordobling af lærerforbruget fra 1950 til 1968. Størst procentvise stigning skete i

Det sønderjyske skolevæsen var præget af mange små skoler. I løbet af 1960'erne blev en række af disse skoler sammenlagt til centralskoler med årgangsdelte klasser og ofte også med eksamensafdeling. I Agerskov Kommune blev skolen i Gestrup nedlagt 1. august 1965, og skolerne i Bovlund, Mellerup og Rangstrup den 1. august 1968; børnene herfra blev overført til Agerskov Centralskole. Helt ekstraordinært er centraliseringen af skolevæsenet i Agerskov mejslet ind i fem mindst en i nærheden af Agerskov Skole, som i dag er en del af Toftlund Distriktskole.

I midten ses stenen for Agerskov Skole omgivet af sten for de fire nedlagte skoler.
Foto Erik Nørr 2019.

Sønderborg og Haderslev amter, mindst i Tønder Amt, hvor skolebørnernes antal var faldende i sidste halvdel af 1960'erne. I 1950 var det samlede antal lærere i de fire amter 703, hvoraf langt de fleste, 559, var ansat i landsbyordnede skoler. I 1968 var lærerforbruget vokset til 1351, hvoraf flertallet, 835, nu var ansat i købstadsordnede skoler. Det var centraliseringen, der langt om længe var blevet gennemført, og som tallene viser, skete det senest i Tønder Amt.

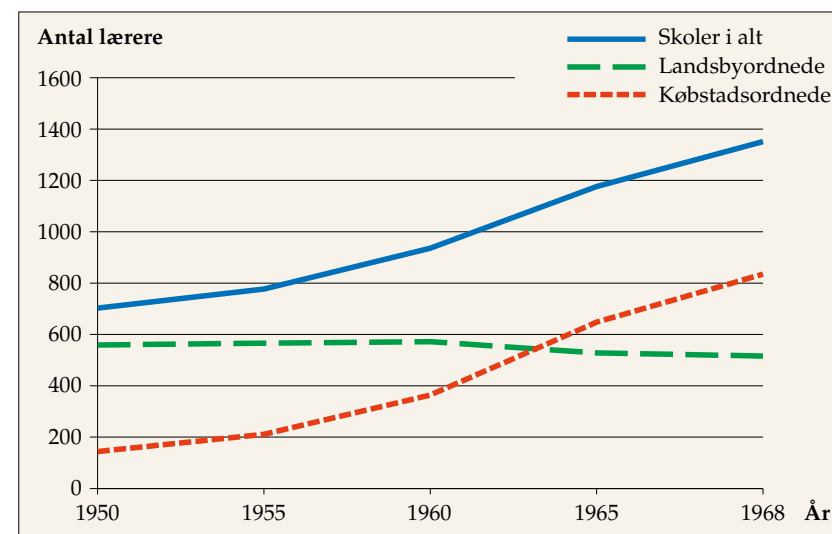
Tabel 1: Lærerforbrug i de fire sønderjyske amter 1950-1968¹⁶

	1950			1960			1968		
	K	L	I alt	K	L	I alt	K	L	I alt
Haderslev Amt	44	189	233	136	182	318	299	161	460
Aabenraa Amt	42	125	167	71	141	212	196	111	307
Sønderborg Amt	41	94	135	95	100	195	225	106	331
Tønder Amt	17	151	168	62	149	211	115	138	253
Sdj. lærere i alt	144	559	703	364	572	936	835	516	1351

K = Købstadsordnede skoler

L = Landsbyordnede skoler

Grafisk ser udviklingen i lærerforbruget i de fire sønderjyske amter således ud:

Gennemførelsen af skolelovene var præget af, at de sønderjyske skoler gennemgående var meget små. Det blev af mange betragtet som et positivt tegn, da det var lettere at skabe et nært forhold mellem lærere og forældre. Dette betød, at kommunerne måtte skaffe store midler til at centralisere skolevæsenet. En hjælp til det sønderjyske skolevæsens udbygning var det, at det af nationale grunde var muligt for kommunerne at opnå et særligt sønderjysk tilskud til byggeprojekter. Men langt op i 1950'erne var der store vanskeligheder med i det hele taget at skaffe bevilling til byggematerialer.¹⁷ Endnu i 1960'erne var der fortalere for de små skoler blandt beslutningstagerne. Her skal kun nævnes, at den nye amtsskolekonsulent for Haderslev Amt, Poul Alkærsg, ved sin tiltrædelse i 1959 udtalte, at man i Sønderjylland skulle træde varsomt med hensyn til afviklingen af de små skoler.¹⁸

Stubbæk Centralskoles 19 lærere ca. 1970. Billedet fortæller, at centraliseringen krævede mange flere lærere. Før centraliseringen havde skolerne i Ensted Kommune kun haft seks lærere til sammen. Billedet tilhører Helge Søgaard (forrest nr. 2 fra højre). Han blev straks efter sin lærereksamen ansat i Stubbæk i marts 1970. Han havde undervisnings erfaring, da han i sin seminarietid havde været vikar i Vedsted Skole.

Kaldsret til lærerembeder

Ifølge skoletilsynsloven af 12. april 1949 havde både de lokale myndigheder, kommunalbestyrelse, skolekommission, skolenævn og amtskoleledelse indflydelse på besættelsen af lærerembeder i såvel de købstadsordnede som i de landsbyordnede skoler uden for de fire købstæder. I købstæderne havde kommunalbestyrelsen efter 1950 overtaget skoleledelse og funktioner.¹⁹ Når en stilling blev ledig, sørgede skoleledelse for at avertere stillingen i *Statstidende* og ofte også i *Folkeskolen*. Kommunalbestyrelsen fremsatte forslag til opslaget efter at have hørt skolekommissionen/skolenævnet om dets indhold. Ansøgningerne skulle sendes til skoleledelse, som udarbejdede et skema med fortegnelse over dem og anførte, hvilke af kandidaterne der ikke opfyldte ansættelseskravene. Betingelsen for at blive ansat som lærer eller lærerinde i folkeskolen var afsluttet lærereksamen. Dette gjaldt alle stillinger, også aspiranter, timelærere og faste vikarer. Til stillinger som forskolelærerinde krævedes forskolelærerindeeksamen.

I opslaget skulle anføres stillingskategori (lærer, lærerinde, forskolelærerinde, timelærer, timelærerinde). Der var på dette punkt ikke frit valg, da stillingskategorierne var anført i den af Undervisningsministeriet godkendte skoleplan. Endnu i 1960'erne blev der i opslagene skelnet mellem lærer- og lærerindestillinger, selv om læreruddannelsen og lønningerne i princippet var ens. De kvindelige lærere blev stadig benævnt lærerinde²⁰, og betegnelsen er derfor også benyttet i denne artikel i stedet for "kvindelige lærere". Der kunne også i opslaget være anført særlige fag såsom gymnastik, sang, husgerning, sløjd, tyskundervisning m.v. Der kunne også være tilføjet særlige forhold, f. eks. at den pågældende var pligtig til at undervise ved flere skoler i kommunen, eller at man måtte acceptere ændringer i forbindelse med en kommende centralisering af skolevæsenet. Også løn- og boligforhold indgik i opslagets tekst. Ifølge lærerlønningens loven af 12. juli 1946 havde både lærere og lærerinde på landet en begyndelsesløn på 3.120 kr. (i de købstadsordnede skoler 3.300 kr.). Hertil kom ret til tjenestebolig, men med fradrag i lønnen på 500 kr. for gifte og 350 kr. for ugifte.

Indstilling skulle derefter foretages af skolekommissionen. Hvis ansættelsen gjaldt en enkelt skole, skulle det lokale skolenævn deltage i indstillingen; hvis ansættelsen gjaldt kommunens samlede skolevæsen, skulle alle skoledistrikters skolenævn deltage i indstillingen.²¹ Indstillingen skulle omfatte tre kandidater, som skulle være kvalificerede.

Hvis der var fuldstændig enighed blandt skolekommission og skole-nævn om at indstille en bestemt ansøger som nr. 1, var skoledirektionen pligtig til at ansætte vedkommende, men hvis dette ikke var tilfældet, havde skoledirektionen som kaldsmyndighed frit valg mellem de tre indstillede kandidater.

Hvis der ikke havde meldt sig tre kvalificerede ansøgere, hvilket ofte var tilfældet, havde kaldsmyndigheden ret til enten at opslå embedet på ny eller at ansætte en af de kvalificerede ansøgere. Hvis en af de tre indstillede trak sig, havde både skoledirektionen og de lokale skolemyndigheder ret til at kræve en ny indstilling. I de tilfælde, hvor der ikke var kvalificerede ansøgere, og hvor man valgte at ansætte en ikke-fuldt kvalificeret, skulle Undervisningsministeriet spørges.²²

Sønderjyske læreransættelser i praksis²³

Det voksende behov for lærere samtidig med den udbredte lærermangel førte til, at amtsskolekonsulenterne i deres årsberetninger til Undervisningsministeriet i alle fire sønderjyske amter, fra 1945 til langt op i 1960'erne, hvert år fortalte om de mange problemer, som lærermanglen gav. En række embeder, især lærerindeembeder, men også lærerembeder, stod ubesatte, fordi man ikke kunne skaffe kvalificerede ansøgere. Selv om situationen midlertidigt blev forbedret i midten af 1950'erne, især i Aabenraa og Sønderborg amter, så blev lærermanglen endnu værre omkring 1960, da skoleloven af 1958 skulle gennemføres. Først i sidste halvdel af 1960'erne lysnede situationen, selv om der stadig i Tønder Amt var ubesatte stillinger.

På grund af den udbredte lærermangel blev tilsynsloven af 1949's bestemmelser om læreransættelse i praksis udsat for mange udfordringer, så der måtte hugges en hæl og klippes en tå, før der i alle skoler kunne skaffes lærerkræfter, så alle børn kunne få undervisning.²⁴

Mange opslag og få ansøgninger

Generelt var der meget få ansøgere til lærerstillinger i hele perioden. Ofte var der ikke kvalificerede ansøgere nok, så indstillingen af de tre kandidater kunne gennemføres. Specielt i Tønder Amt, men også i de øvrige amter, var der ofte kun en enkelt eller højst to ansøgere. Til de mindre embeder og især til lærerindeembeder var der i en række tilfælde slet ingen ansøgere. Eksemplerne er mange. I Aabenraa Amt

måtte f.eks. posten som forskolelærerinde i Kiskelund opslås syv gange i 1954, før det lykkedes at få embedet besat.²⁵ Et tilsvarende embede i Hovslund Stations Skole samme år blev opslået syv gange, og den eneste ansøger var en student med den store organisteksamen. Løsningen

*i mark opslag an-
fries: med fæst
michel!*

Ledige embeder
Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med undervisning bl. a. i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgninger stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes inden 27. maj 1954 til amtsskolekonsulent H. Novrup, amtshuset, Aabenraa.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med undervisning bl. a. i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgninger stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes inden 10. december 1954 til amtsskolekonsulent H. Novrup, amtshuset, Aabenraa.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med undervisning bl. a. i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgninger stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes inden 10. december 1954 til amtsskolekonsulent H. Novrup, amtshuset, Aabenraa.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med undervisning bl. a. i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgninger stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes inden 10. januar 1955 til amtsskolekonsulent H. Novrup, amtshuset, Aabenraa.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med undervisning bl. a. i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgninger stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes inden 10. august 1954 til amtsskolekonsulent H. Novrup, amtshuset, Aabenraa.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med undervisning bl. a. i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgninger stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes inden 15. september 1954 til amtsskolekonsulent H. Novrup, amtshuset, Aabenraa.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med undervisning bl. a. i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgninger stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes inden 22. november 1955.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med fuldt timetal med undervisning blandt andet i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgning stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes til amtsskolekonsulent H. Novrup inden 31. december 1955.

Rødekro købstadordnede skole
Et timelærerindeembede med fuldt timetal med undervisning blandt andet i pige-gymnastik. Grundløn 3300 kr.
Ansøgning stiles til Aabenraa amts skoledirektion og indsendes til amtsskolekonsulent H. Novrup inden 31. december 1955.

Ansøgningsfristen udløbet den

17/7-55
14/10-55
22/11-55
21/12-55

7/7-54
10/8-54
15/9-54
27/10-54

27/5-54

De mere beskedne embeder måtte som timelærerindeembedet ved Rødekro købstadordnede Skole i 1954-55 slås op en række gange, uden at der var nogen, der søgte embedet. For at holde styr på de mange opslag klæbde amtsskolekonsulent Hans Novrup udklippene fra Statstidende op på et særligt ark, som skulle have været brugt til en fortegnelse over ansøgerne til embedet. I de seneste opslag blev det tilføjet, at stillingen var med fuldt timetal. Dette hjalp åbenbart, for stillingen blev efterfølgende besat. RÅA. Aabenraa SD. Journalsag D 13/1954.

på problemet blev, at skolen blev nedlagt i 1955 og indgik i den nye centralskole.²⁶ Endnu vanskeligere var det at finde en timelærerinde til Rødekro købstadsordnede skolevæsen i midten af 1950'erne. Der måtte hele 15 opslag til, før en seminarieelev, der stod foran eksamen, meldte sig og blev ansat.²⁷ I Tønder Amt lykkedes det ikke at få en lærerinde til Vesterende Skole trods 15 opslag, og resultatet her blev ligeledes, at skolen blev lukket og i 1959 indgik i centralskolen i Ballum.²⁸ Rekorden for antal opslag tilkommer Kegnæs Centralskole, hvor der i perioden fra 1954 til 1957 blev averteret et ledigt lærerindeembede 18 gange.²⁹

Både de lokale skolemyndigheder og skoledirektionen gjorde i mange tilfælde en stor indsats for at få mulige ansøgere på banen. Det var om at holde sig til, når nye kandidater blev udklækket fra seminarierne. F.eks. kunne dagbladet *Dannevirke* i 1952 fortælle, at tre skoleinspektører i bil var mødt op på seminariet i Haderslev for at sikre sig nye lærere.³⁰ Tilsvarende vedtog Tønder Skoledirektion i et møde 11. september 1947 at sende amtsskolekonsulent Søren Brejl og fhv. landstingsmand Hans Jepsen Christensen på rundrejse til seminarierne i Odense, Jelling, Silkeborg og Nørre Nissum for at få anvisning på dygtige lærere, der kunne tænkes at være villige til at søge bestemte embeder i Tønder Amt.³¹ I 1957 sørgede Brejl for, at der på Skårup Statsseminarium blev sat opslag op om ledige stillinger i det sydvestlige Sønderjylland. Dette førte til, at en vordende kandidat, som havde set opslaget, skrev til Brejl og bad om oplysninger om Burkal Skoles beliggenhed og elevtal samt om embedsboligens indretning og afstand fra skolen. Den pågældende blev efterfølgende ansat som aspirant ved skolen i Burkal.³²

Amtsskolekonsulenten var i øvrigt optaget af at få besat de ledige embeder så godt som muligt. Han sørgede f.eks. for at gøre valgmulighederne så attraktive som muligt ved at samle tilbuddene i samme annonce. Et eksempel herpå var opslaget i *Statstidende* i september 1959, hvor der blev slået 11 ledige embeder op i Tønder Amt samtidig.³³ Brejl skrev også om stillingsmulighederne i amtet i *Folkeskolen*, hvilket førte til, at et lærerægtepar i Odense i 1959 valgte at søge stilling i Døstrup, da ægteparret ikke befandt sig godt i storbyen.³⁴ De blev begge ansat, men manden døde allerede to år senere.

Amtsskolekonsulenterne benyttede også kontakterne til seminarieforstandere til at forhøre sig, om bestemte kandidater egnede sig til at være lærere i Sønderjylland. F.eks. bad amtsskolekonsulent for Sønderborg og Aabenraa amter, Hans Novrup, forstander på Jonstrup Statsseminarium, Aage Morville, udtale sig angående ansøgeren Erik K. til en stilling

i Varnæs, som var "et vanskeligt sted" og derfor behøvede "en virkelig god mand". Morvilles svar betød, at Novrup valgte en anden ansøger til stillingen: "Tag ikke Erik K. til Varnæs. Han er et fint menneske, som vi alle sætter pris på, og han får en god eksamen, men han er ikke praktisk dygtig nok til at gøre fyldest på en udsat post".³⁵ Derimod bidrog Vordingborg Seminariums forstander, Morten Bredsdorff, til, at Poul Erik J. i 1961 fik pladsen som lærer i Bredebro: "Han er i besiddelse af en ikke ringe modenhed, alvorligt optaget af undervisning, ikke mindst religionsundervisningen, og han vil uden nogen tvivl blive en dygtig og solid lærer, som jeg med glæde anbefaler til en sønderjysk skole".³⁶

I en række tilfælde søgte seminarieelever stilling, før de var færdige med afsluttende lærereksamen, og her spillede udtalelserne fra seminariet en stor rolle. Man måtte have hånd i hanke med dette anbefalings-system, og i 1966 udsendte Undervisningsministeriet bestemmelser om, på hvilken måde seminarierne måtte udforme anbefalingerne til lærerstuderende, der søgte stilling.³⁷ Der var en lang række eksempler fra sønderjyske skoler på, at ikke helt færdige kandidater fik ansættelse på betingelse af, at de bestod lærereksamen ved førstkommande eksamenstermin.

Ændringer i opslaget og lokalt pres

Når ingen eller kun få ansøgere meldte sig til et embede, ændrede skolemyndighederne i flere tilfælde opslagets indhold. Det kunne dreje sig om stillingskategorien. F.eks. omdannede man i 1950 det vakante embede som forskolelærerinde i Abild til et lærerindeembede i håb om, at der så ville komme ansøgere, men da det endelig lykkedes at få embedet besat, blev lærerinden kun kortvarigt i Abild, fordi hun fik ny stilling i Roager. Et af problemerne var, at stillingen ikke var attraktiv, da lærerinden ud over Abild Skole også skulle varetage undervisning i gymnastik og husgerning både i Sølsted Skole og Vennemose Skole.³⁸ I Tråsbøl blev det ledige lærerindeembede derimod omdannet til et forskolelærerindeembede, så førstelærerens kone kunne søge stillingen.³⁹ Sådanne omnormeringer krævede i hvert enkelt tilfælde Undervisningsministeriets tilladelse, der i flere tilfælde blev givet, fordi man ellers ikke kunne få undervisningen varetaget.

Der kunne også være tale om justeringer i fagkravene. F.eks. blev der i opslaget til en lærerindestilling i Hønkys Skole i 1959 stillet krav om undervisning i tysk i 6. og 7. skoleår, men efter to års forgæves opslag

PLADS TILBYDES

Hørup Kommunes Skolevæsen

Ved Hørup Kommunes Skolevæsen er et lærerembede ledigt og kan besættes straks. Skolevæsenet, der for øjeblikket består af 2 4-klassede skoler med tilsammen 7 embeder, centraliseres omkring nytår 1965 i en nybygget kerneskoie, beliggende i Kirkehørup, 7 km fra Sønderborg ad hovedvej A 8. Indtil den nye skole står færdig, skal ansøgeren undervise i Høruphav. Ansøgeren må være indstillet på at overtage al biologiundervisningen ved den nye skole. Der indrettes fælles faglokale for fysik, geografi og biologi. Myndighederne stiller sig særdeles villigt til anskaffelse af undervisningsmateriel, fælleslærerrådet mangler kun en sagkyndig kollega for at kunne ansøge om at måtte indkøbe det nødvendige. Egnen er velegnet til biologiske ekskursioner, da mark, skov og strand er at finde i skolens nærmeste omgivelser. Det er ønskeligt, men ingen betingelse, at ansøgeren kan undervise i formning – stort formningslokale med tilhørende materialerum indrettes. Den til embedet hørende tjenestebolig vil stå færdig i sommerferien 1965. Indtil da vil kommunen være behjælpelig med at fremskaffe anden bolig. Nærmere oplysninger fås ved henvendelse til skolekommissionens formand, gdr. Niels Jørgensen, Lambjergskov pr. Kirkehørup, telefon Kirkehørup 57 x, eller førstelærer Holger Hyschmann Hansen, Høruphav pr. Kirkehørup, telefon Kirkehørup 174.

Opslaget om en lærerstilling ved Hørup Kommunes skolevæsen i 1965 er et godt eksempel på, at skolemyndighederne forsøgte at tiltrække ansøgere ved at beskrive særlige fortrin ved stillingen. Her drejer det sig om en stilling som biologilærer ved en kommende nybygget centralskole. Og der blev lovet fælles faglokaler for fysik, geografi og biologi samt stor imødekommenhed med hensyn til indkøb af undervisningsmaterialer. Egnen omkring skolen med marker, færdig, strand og strand er egnet til biologiske ekskursioner. Opslaget findes i Folkeskolen 1965 s. 59.

blev kravet ændret til, at tysk nu var "ønskeligt", men ingen betingelse. Derefter blev stillingen besat. Et andet eksempel var Bovrup Skole, hvor det ligeledes var ønskeligt, men ingen absolut betingelse, at en ny lærerinde skulle kunne undervise i kvindelig husgerning.⁴⁰ I nogle tilfælde indgik kirkesangertjeneste i stillingen, men da altid kun som "ønskeligt", da man ikke som tidligere kunne pålægge lærerne kirkelige forpligtelser. Men for nogle ansøgere var opgaven og måske også honoraret som kirkesanger tiltrækkende.⁴¹

I flere tilfælde forsøgte de ansættende myndigheder at tiltrække nye lærere ved i opslaget at fortælle om stedets kvaliteter. Den nye lærer og lærerinde i Bovrup kunne således glæde sig over, at skolen var centralt beliggende mellem Aabenraa og Sønderborg, og at der var gode rutebilforbindelser. Endnu mere blev der smurt på i opslaget om lærerembedet

i Varnæs: "Skolen er 4-klasset med ca. 90 børn, men det er vedtaget at opføre en ny 5-klasset skole, der antagelig vil være færdig til skolelovens ikrafttræden 1961. Gode rutebilforbindelser til Aabenraa, Graasten og Sønderborg. Naturskøn egn".⁴² På Kegnæs tilbød man en knallert, hvis et ægtepar søgte de to ledige stillinger ved halvøens to skoler.⁴³

I nogle tilfælde blev der lagt pres på læreruddannede i lokalområdet. F.eks. blev gifte lærerinder, som havde valgt at stå uden for arbejdsmarkedet, anset for en arbejdskraftreserve under lærermanglen. Men det var ikke helt let at rekruttere lærerinder, som ikke havde undervist i længere tid. F.eks. nævnte amtsskolekonsulent Alkær sig i 1962, at han i Haderslev Amt kun havde kendskab til tre kvinder over 40 år, som var vendt tilbage til lærergerningen.⁴⁴ Dog lykkedes det efter gentagne opfordringer at overtale præstekonerne Edith Kyster og Else Christensen, som begge havde en læreruddannelse, til ansættelse som lærerinder i skolerne i Broager og Fynshav.⁴⁵

Boligforholdenes betydning

Af stor betydning for at kunne tiltrække gode lærere til ledige stillinger var, at kommunen kunne tilbyde, at både skolen og ikke mindst lærerboligen var af rimelig standard, og at de sanitære forhold var moderniserede med indlagt vand og klosetter. Dette blev allerede krævet i skoleloven af 1937, men mange skoler havde endnu i 1950'erne og et stykke op i 1960'erne ikke fået bragt forholdene i orden. Mange steder forsinkedes moderniseringen af, at man ikke kunne skaffe bevilling til byggematerialer. Forholdene i Adsbøl Skole kan stå som et eksempel på, hvad lærere kunne møde i de små skoler. I 1950 påtalte Undervisningsministeriet, at der manglede "hårdt vand og vandkloset oppe ved soveværelset i lærerboligen". Lærerfamilien skulle "over yderloftet, ned ad trappen, gennem den gamle skolestue og dennes forstue for at komme på kloset og gennem hele huset for at blive vasket".⁴⁶ Forholdene førte til, at førstelæreren Hans J. Hansen i 1954 søgte væk fra skolen, da han bl.a. var blevet træt af at måtte bruge det gamle "kasserede kloset uden ventilation, vindue og lås".⁴⁷

Der var rigtig mange eksempler på, at ingen ville have lærerembederne, når boligforholdene var elendige. Skolen i Lund i Burkal Kommune var således i 1957 lukket i 102 dage, da man hverken kunne få en lærer eller en vikar. I Bredevad måtte børnene gå i skole i Bylderup, da det var umuligt at skaffe en lærer, bl.a. fordi skolebygningen var elendig. Der var

også eksempler på, at genopslag måtte vente, til de dårlige forhold blev afhjulpet. I Løjt Kirkeby havde man ikke kunnet få flere stillinger besat i 1959, men da man året efter kunne tilbyde "et nyt hus med moderne bekvemmeligheder", kom der pludselig ansøgere.⁴⁸ I Bjerndrup var der i 1959 hele tre ansøgere, da der blev tilbudt en "god bolig med varme fra skolens oliefyur, køleskab og elektrisk komfur". Derimod trak en potentiel lærerinde følehornene til sig, da hun 3. juledag samme år havde besigtiget lejligheden, der hørte med til lærerindestillingen i Rødekro, da der ikke ville være plads til hendes gamle mor og et plejebarn.⁴⁹ I en række sogne blev der i 1950'erne på ny oprettet tyske privatskoler med gode bygningsforhold, og så var det et problem, at det danske skolevæsen i disse sogne kun havde dårlige bygninger og vikarer som undervisere.⁵⁰

På grund af lærermanglen havde lærerkandidaterne gode muligheder for at presse de lokale skolemyndigheder til at skaffe bedre boligforhold. Adser Leick, som var blevet ansat som aspirant i Broager i

Den toklassede Aadsbøl Skole i Aabenraa Amt havde i 1940 fået egen gymnastiksal, sløjdlokale og skolekøkken, men de sanitære forhold i lærerboligerne var så ringe, at førstelæreren ønskede en anden stilling. Lærerinden fik først ordentlige boligforhold, da hun i 1962 fik anvist indkvartering i en nyopført andelsbolig i Gråsten by. Foto af skolen: Museum Sønderjylland – ISL.

1955, søgte året efter stilling i Kliplev, da han ikke havde tilfredsstillende boligforhold i Broager. Imidlertid skaffede man ham skyndsomt en god lejlighed i Broager, så han blev i byen, hvor han senere endte som skoleinspektør.⁵¹ Det var normalt, at ugifte blev tilbudt ringere boligforhold end gifte lærere. I nogle tilfælde satsede kommunen ligefrem på at kunne spare en udgift ved at ansætte ugifte⁵² eller ved at ansætte ægtepar i dobbeltstillinger. I Lysabild kunne man i 1960 tilbyde ansøgeren et nyopført hus, men de lokale folk mente, at det var "lovlig meget at ofre på en ungkarl". Men da ansøgeren antydede, at han også havde søgt andre stillinger, så gik det i løbet af kun få timer i orden med, at han både fik stillingen og det nye hus.⁵³

Ansøgere forsøgte også på anden vis at udnytte situationen med lærermanglen. Ansøger Olaf K. forsøgte at holde på to heste i forbindelse med besættelsen af lærerembedet i Bylderup. Problemet var, at han også ville sikre, at hans forlovede fik ansættelse i nærheden. Det endte med, at han til ærgrelse for amtsskolekonsulent Brejl trak sin ansøgning tilbage og valgte det andet embede.⁵⁴ På samme måde ville en ansøger til timelærerindestillingen i Augustenborg kun have stillingen, hvis hendes mand kunne blive viceskoleinspektør i Augustenborg, og en kvindelig seminarist fra Silkeborg Seminarium ville kun til Uge, hvis hendes mand også kunne få ansættelse. Begge ønsker blev afvist, det sidstnævnte, fordi manden var tysk statsborger og bosiddende i Flensborg, og derfor ikke kunne få stilling nord for grænsen.⁵⁵ Et andet problem, som amtsskolekonsulent Hans Novrup flere gange gjorde opmærksom på, var, at nyansatte lærere ofte skiftede stilling igen, fordi de udnyttede lærermanglen til i utide at søge mere attraktive stillinger andetsteds.⁵⁶

Indstilling og udnævnelse

I 1950'erne og 1960'erne var det ofte undtagelsen, at de gældende regler for læreransættelse kunne anvendes fuldt ud. I en stor del af ansættelserne var der ikke tre kvalificerede ansøgere, som kunne indstilles.

Flest reflektanter var der, når embederne var attraktive. Det kunne f.eks. være lærerstillinger ved de nye centralskoler. Der var således i 1954-55 i alt 12, der ønskede at være førstelærer for Avnbøl-Ullerup Skole, og hele 32 ansøgere til førstelærerstillingen ved Sottrupps nye 7-klassede centralskole.⁵⁷

Amtsskolekonsulenten og den samlede skoledirektion havde den endelige afgørelse, når der ikke forelå fuldstændig enighed blandt sko-

De sønderjyske amtsskolekonsulenter havde stor indflydelse på læreransættelserne. De havde et indgående kendskab til skolerne og lærerne, fordi de jævnligt kom på skolebesøg. Den nye skoletilsynslov af 1949 beskar på en række områder de sønderjyske konsulents indflydelse, men de hidtidige amtsskolekonsulenter bevarede deres funktioner, så længe de var i embedet. Først i årene 1959-63 blev der ansat nye amtsskolekonsulenter efter den nye ordning. Fotoet viser Hans Nørrup, som var amtsskolekonsulent for Sønderborg og Aabenraa amter i perioden 1937-59. Privateje.

lenævnet og/eller skolekommissionen. Oftest blev flertalsindstillingen fulgt, men i nogle tilfælde tog skoledirektionen en af de to andre indstillinger. Ved indstillingsmødet i 1955 om en lærerstilling i Sottrup afgav to medlemmer af skolekommissionen dissens. Amtsskolekonsulent Hans Nørrup, der var til stede ved indstillingsmødet, forsøgte at opnå enighed, men det lykkedes ikke. Skoledirektionen ansatte derefter flertalskandidaten.⁵⁸ Det var heller ikke altid, at der var enighed i skoledirektionen, og så måtte direktionen stemme om, hvem der skulle ansættes.⁵⁹

Når der var ganske få ansøgere, måtte amtsskolekonsulenten og skoledirektionen overveje, om disse på alle måder var egnede til det pågældende embede. Et unikt indblik i overvejelserne giver et brev fra amtsskolekonsulent S.C. Brejl til medlem af Tønder Skoledirektion, landstingsmand Hans Jepsen Christensen, om ansøgerne til det ene lærerembede i Burkal i 1948. Ud over førstelæreren havde skolen to lærerstillinger og en lærerindstilling. I første omgang havde skoledirek-

tionen vedtaget at kalde ansøger "T", som var indstillet som nr. 3, men han havde trukket sin ansøgning tilbage, selv om Brejl havde gjort alt for at få ham til at ændre beslutning. De to øvrige ansøgere var begge ifølge Brejl præget af "partihensyn". Ansøger nr. 1 "E" var god ven af et lærerægtepar på skolen, som var socialdemokrater, og ansøger nr. 2 "J" tilhørte Indre Mission og blev støttet af sognepræsten. Skolemæssigt anså Brejl "J" for bedst kvalificeret, og det ville svække førstelæreren stilling på skolen, hvis nr. 1 blev valgt, da alle hans tre lærere i så fald ville være socialdemokrater og gode venner. Da Jepsen Christensen, der selv var venstremand, ubetinget foretrak nr. 1, selv om hans eksamen ikke var fremragende, så endte han trods Brejls betænkeligheder med at blive ansat.⁶⁰

Til enelærerembedet på øen Barsø, som havde stået ledigt i to år, var der i 1954 to seminarieuddannede lærere blandt ansøgerne og en række ikke kvalificerede.⁶¹ Men både de lokale myndigheder og skoledirektionen afviste at ansætte de to førstnævnte, hvoraf den ene både var tysksindet og var blevet afskediget i 1936 som lærer i Vilsbæk. Den anden ville man heller ikke have, da hans kone var anset for at have "meget ringe sans for renlighed", og en sådan familie ville man ikke have til øen. Opmærksomheden blev derfor rettet imod Maren I., men hun manglede karakter for sang, hvilket gjorde hende ubrugelig i en enelærerstilling. I næste afsnit skal det fremdrages, hvordan amtsskolekonsulenten løste dette problem.

Da ansøgerbunken ofte var meget slunken, var der flere eksempler på, at man lokalt havde skaffet sig en vikar, som man ønskede at beholde, selv om der var blæst om vedkommende, og vikaren ikke helt opfyldte kravene til ansættelse. I Sdr. Sejerslev (Emmerlev Kommune) var der strid om fast ansættelse af lærerinden Gerda H., som ikke havde nogen læreruddannelse. Selv om hun havde gjort et godt arbejde i skolen og også havde et godt forhold til børnene, var der stort flertal i skolenævn og skolekommission imod at ansætte hende, men en adresse, som 28 forældre havde underskrevet, gik ind for at fastansætte hende. Også i skoledirektionen var der uenighed. Efter en længere drøftelse vedtog den hendes ansættelse med fire stemmer imod amtsskolekonsulentens stemme. Brejl ønskede hende ikke fast ansat, da der ikke havde været noget godt samarbejde mellem hende og førstelæreren, og da hun som ukvalificeret ville have vanskeligheder med at blive forflyttet.⁶² Også i Terkelsbøl var der uenighed om en lærerindes ansættelse, som endog førte til, at forældrene iværksatte en skolestrejke. Her ville forældre og

skolenævn ansætte lærerinden Hilda G., som ganske vist havde en fuld læreruddannelse, men som også havde en blakket fortid under besættelsen. Flertallet i skoledirektionen ønskede ikke lærerinden fast ansat, og resultatet blev, at der blev skaffet hende en stilling i Middelfart.⁶³

Konen underviser i sang, og manden i religion

En række sønderjyske lærere fik chancen for ansættelse, selv om de ikke var fuldt kvalificerede, da man under den herskende lærermangel ikke kunne skaffe andre. Dette skete i en del tilfælde med Undervisningsministeriets accept. En bestået læreruddannelse gav adgang til at undervise i alle folkeskolens fag, men nogle lærere havde i deres eksamensbevis ingen sangkarakter, og de kunne derfor ikke undervise i sang. Dette gav normalt ikke problemer, hvor der var flere lærere ansat, men ved de små skoler, hvor der kun var en enkelt lærer, blev kandidater uden sang anset for ukvalificerede.

Det samme gjorde sig gældende med hensyn til religion, som sagen fra Skovbøl Skole viser.⁶⁴ Skolen havde en førstelærer og et lærerindeembede, som blev ledigt i 1952, men der meldte sig kun én ansøger, førstelærerens kone, Sonja Brandt Jensen. Hun havde ingen lærereksamen, men kun faglærerindeeksamen i tysk og engelsk samt nogle årskurser. På foranledning af anbefaling af amtsskolekonsulent Novrup gav ministeriet hende dispensation til at varetage lærerindeembedet. Hun skulle også undervise i sang, da førstelæreren ikke kunne varetage denne undervisning.⁶⁵ Novrup havde hørt hende synge med børnene og fandt det forsvarligt at overlade hende denne undervisning.

Men så opstod der et nyt problem: Lærerinden var ikke medlem af folkekirken eller af noget andet trossamfund. Ifølge formålsparagraffen i skoleloven af 1937 skulle undervisningen i faget kristendomskundskab være i overensstemmelse med den evangelisk-lutherske lære.⁶⁶ Men selv om der var nogen modstand i ministeriet, blev Sonja Brandt Jensens ansættelse godkendt, da hun havde aftalt med skolenævnet, at hendes mand underviste i kristendomskundskab i alle skolens klasser. Ministeriet strammede i sin endelige resolution betingelserne, så lærerinden "ikke får overdraget undervisning i religion og i historie, og at hun ikke lader sine religiøse anskuelser komme frem på skolen eller under nogen form gør propaganda for disse".

Problemet med religionsundervisningen, som skulle være konfessionel, og som krævede medlemskab af folkekirken, betød dog ikke,

at enelærer J. Refslund Poulsen, Bjerndrup Skole, der var medlem af Bovlund frimenighed, skulle opgive at undervise i kristendomskundskab, selv om han meldte sig ud af folkekirken. Ved korrespondance med Kirkeministeriet havde Undervisningsministeriet fået sikkerhed for, at Bovlund frimenighed, der var oprettet før Genforeningen, "maa antages at staa paa evangelisk-luthersk Grund uden egentlig Afvigelse fra Folkekirken i Lære og Ritus".⁶⁷

Hans Novrup havde i sagen fra Skovbøl henvist til, at lærerindens ekstraordinære ansættelse havde rod i "de fortvivlelige lærerbesættelsesforhold". Noget lignende gjorde sig gældende i Tirslunds enklasede skole (Haderslev Amt), hvor man forgæves en række gange havde slået enelærerstillingen op. Endelig meldte der sig en ansøger, Jørgen Hansen, som ikke havde eksamen i sang og musik, men lærerens kone, "der var musikalsk", havde tilbudt vederlagsfrit at overtage sangundervisningen, så længe manden var lærer i Tirslund. Ministeriet krævede dog for at godkende ordningen, at læreren blev pålagt at antage en anden dertil egnet lærer til at overtage sangundervisningen, hvis hustruen ikke længere kunne eller ville påtage sig den.⁶⁸

Tilsvarende blev resultatet på den ovennævnte sag fra Barsø, hvor ansøgeren Maren Ipland ikke havde mulighed for at overtage sangundervisningen. Dette fik Novrup bekræftet ved at høre hende synge og spille. De lokale skolemyndigheder havde derefter fundet en anden dame til sangen, men da hun overhovedet ikke havde nogen uddannelse, kunne hun ikke bruges. Resultatet blev, at en lærer på Løjt Kirkeby Skole påtog sig en gang om ugen at komme til Barsø og undervise børnene i sang. Fru Ipland blev derefter godkendt som enelærer på Barsø på betingelse af, at sognerådet forpligtedes til at sørge for, at sangundervisningen "til enhver tid" blev varetaget tilfredsstillende.⁶⁹

Der var endnu flere eksempler på, at ansøgere, som ikke havde den klassiske læreruddannelse, blev fastansat i sønderjyske skoler. Ofte var det et problem at få lærerindeembeder besat med kvalificerede. En del af kvinderne havde den særlige forskolelærerindeuddannelse (småbørnslærerindeuddannelse), som kun kvalificerede til undervisning i de mindste klasser, og de kunne ikke ansættes i købstadskolen, hvilket bl.a. forhindredes af Danmarks Lærerforening.⁷⁰ Både i Kliplev og i Asserballe blev forskolelærerinder ansat i lærerindeembeder med ministeriets tilladelse. I Asserballe blev to ansatte forskolelærerinder ved henholdsvis Asserballe og Asserballeskov skoler – oven i købet uden opslag - ansat i lærerindeembederne.⁷¹ I Kliplev blev forskolelærerinde

Maria Bancke ansat i et lærerindeembede, da man ikke havde kunnet få ansøgere med læreruddannelse, og da de lokale skolemyndigheder havde fået et godt indtryk af hendes undervisning i et vikariat i en naboskole.⁷²

Blandt ansøgerne til sønderjyske lærerembeder var der en række eksempler på folk med andre typer af læreruddannelse end den obligatoriske seminarieuddannelse. Dette gjaldt således de såkaldte Elbæk- og Ollerup-lærere. Disse havde gået henholdsvis på Elbæk Lærerskole (oprettet 1917) og Ollerup frie Lærerskole (oprettet 1949).⁷³ Uddannelser herfra var beregnet på ansættelse ved de frie uddannelser (friskoler, efterskoler, højskoler) og gav ikke adgang til folkeskolen. I de fleste tilfælde blev sådanne ansøgere også frasorteret, men ikke desto mindre fik de Elbæk-uddannede Tage Nielsen og L.N. Bundgaard ansættelse henholdsvis i Gejlå og senere i Vejebæk og som enelærer i Kassø. Begge ovenikøbet i konkurrence med en seminarieuddannet ansøger.⁷⁴ I Skelde valgte man i 1958 at ansætte den Ollerup-uddannede Frode Kjær Jensen.⁷⁵

Billedet viser en skoleklasse fra Klipleve Skole ca. 1956. Lærerinden Maria Bancke (f. 1919) var blevet ansat i en lærerindestilling, selv om hun kun havde en forskolelærerindeuddannelse. Klipleve Lokalhistoriske Arkiv.

Problemet med at ansætte lærere, som ikke havde den fulde læreruddannelse, var, at disse var stavnsbundne og vanskeligt kunne søge forflyttelse. Dette kom tydeligt til udtryk, da den ovennævnte lærerinde i Klipleve, Maria Bancke, i 1956 søgte ansættelse som lærerinde i Hvide Sande. Hun blev da betragtet som ukvalificeret, fordi hun kun havde forskolelærerindeuddannelse.⁷⁶

Seminarieelever "på græs"

De ovennævnte vanskeligheder med at få lærerstillinger besat fortæller, at efterspørgsel og udbud af lærere i Sønderjylland ikke stod mål med hinanden. Der var til stadighed en lang række stillinger, som ikke kunne besættes, eller som kun efter længere vakancer lod sig besætte. Problemerne med lærermanglen var et af hovedemnerne i de fire skoledirektioners årsberetninger lige fra 1945 og helt op til sidste halvdel af 1960'erne. Der var til stadighed 60-70 embeder, som var vakante.⁷⁷ Man måtte derfor gøre brug af alle mulige nødforanstaltninger for at få undervist alle sønderjyske skolebørn. Blandt mulighederne var at pålægge de faste lærere overtimer, at forsøge at få pensionerede lærere til at vende tilbage til folkeskolen samt at forøge børnetallet i klasserne. Nogle steder beskar man også undervisningstiden. Alle disse metoder blev også anvendt i Sønderjylland, men det var langt fra tilstrækkeligt. Man måtte i stor udstrækning ty til ansættelse af "ukvalificerede" vikarer. I det følgende skal der kortfattet redegøres for to typer af vikarer, som var med til at sørge for, at alle skolepligtige børn fik en form for undervisning.

Fra 1947 og helt frem til 1970 blev seminarieelever midt i deres studietid udsendt som vikarer til skoler, der manglede lærere. Dette skete med Undervisningsministeriets godkendelse. I begyndelsen var udsendelsestiden kun en måned, men vikarperioden blev senere forlænget til to, tre og til fem måneder. Den store opgave, at få fordelt mellem 1.000 og 2.000 seminarieelever på skoler i hele landet, organiseredes af Danmarks Lærerforenings Vikarkontor, som havde to lokalkontorer i Sønderjylland. Disse blev i en længere periode ledet af førstelærer J.K. Basse, Søgård Skole, og førstelærer M. Eriksen, Jegerup Skole.⁷⁸ I begyndelsen, da seminarieelevernes vikarperiode kun var en måned, var der på mange skoler kritik af ordningen, da de til stadighed måtte erstattes af en ny vikar. Senere, da vikarperioderne nærmede sig et halvt år, så to seminarieelever næsten kunne udfylde en hel lærerstilling, blev stemningen langt mere positiv.

Udfyldes af vikarkontoret.

Elevens navn *Christian Lausten* De er anvist som vikar til
Adsbøl skole i ..... kommune ..... amt
 og De bedes møde på skolen d. ....

Nærmere oplysning kan evt. fås ved henvendelse til

Molekule-formant *hvid Markus Petersen* *Adsbøl, Græsten*
 (Adresse og telefon)

Særlige bemærkninger

Telef. Græsten 51959

J. K. Basse
 Kontorlederens underskrift

AARHUS STIFTSBØTRYKKERIE

Udsendelsen af de mange seminarieelever som vikarer ved skoler over hele landet blev styret af Danmarks Lærerforenings vikarkontorer. Christian Lausten blev i foråret 1957 henvist til et vikariat på Adsbøl Skole. Ifølge vikarsedlen, som var underskrevet af lederen af vikarkontoret for Aabenraa-Sønderborg amter, førstelærer J.K. Basse, skulle Lausten rette henvendelse til skolekommissionens formand. Lausten var i højeste grad på egen hånd under vikariatet, da hele undervisningen på skolen i Adsbøl blev varetaget af to seminarieelever. Den gengivne vikarseddel er i privat eje.

I artiklen "Seminarieelever "på græs". Den katastrofale lærermangel 1945-1970" har jeg behandlet seminarieelevernes udsendelse som vikarer.⁷⁹ Artiklen bygger bl.a. på interviews af 45 lærere, som har været på græs i deres seminarietid. Af disse var i alt 17 udsendt til skoler i Sønderjylland. I det følgende skal fem af disse læreres spørgeskemabesvarelser, som er særlig grundigt udført, omtales. De fem seminarieelever blev placeret på forskellige slags skoler, og de kom både fra sønderjyske og kongerigske seminarier.⁸⁰

Seminarist fra Tønder Statsseminarium, Christian Lausten, blev i foråret 1957 udsendt til Adsbøl Skole som vikar i tre måneder. Skolen, der var toklasset med et børnetal på 27, var helt uden lærere, da førstelæreren som nævnt ovenfor flyttede væk på grund af boligforholdene, og da lærerindeembedet også stod ledigt. Så hele undervisningen blev klaret

af to seminarieelever på græs. Lausten måtte undervise de største elever i alle fag. Han placerede børnene i 5., 6. og 7. skoleår i tre grupper, men alle blev undervist samtidig i samme lokale. Skolekommissionen overværede undervisningen en enkelt gang, og Lausten fik ros, fordi han kunne holde disciplin. Det var en fordel for ham, at han også var sønderjyde. Lausten fik ikke sin lærertilværelse i Sønderjylland, men var i mange år ansat i det frederiksbergske skolevæsen.

Også Margit Hagelsø fra Emdrupborg Statsseminarium blev udsendt til en lille toklasset skole, Tråsbøl Skole i Aabenraa Amt, i efteråret 1962. Hun havde selv ønsket at komme til Sønderjylland, hvor hendes far var ungdomsskoleforstander. Hun skulle vikariere i et ubesat lærerindeembede. Hun blev af førstelæreren sat til at undervise i skriftligt dansk i hele skolen, bibelhistorie med de yngste, geografi, historie, fysik, håndarbejde og pigegymnastik, men ikke i sang, hvor Margit Hagelsø ellers havde særlige forudsætninger. Hun kom lidt skævt ind på førstelæreren, da hendes far havde været på besøg og kritiseret skolens mangelfulde undervisningsmateriel. Hun fik tilbud om at spise hos førstelæreren, men opgav det, da familien var vegetarer. Desuden måtte hun bruge alle aftenerne til at forberede undervisningen. Efter et par måneder måtte hun lade sig sygemelde på grund af overanstrengelse. Margit Hagelsø vendte tilbage til seminariet og tog lærereksamen og var efterskolelærer i Sønderjylland i mere end 25 år, hvorefter hun blev organist ved flere sønderjyske kirker.

Det var helt andre forhold græsvikar Bent Vestergaard Jensen fra Haderslev Statsseminarium blev budt, da han i efteråret 1962 blev vikar på sin gamle skole, Reimerskolen i Sønderborg. Han blev tildelt en stor portion timer i fri mellem⁸¹, som de fleste af de faste lærere var interesseret i at undgå. Dette var en udfordring for en vikar, da de fleste af disse elever ikke havde særlig lyst til at gå i skole. Han blev bl.a. mødt af en flok piger, som provokerende sad oppe i vindueskarmen, da vikaren kom ind i klassen. Det gav vikaren prestige blandt lærerne, at han kunne klare undervisningen for disse børn, som for manges vedkommende kom fra socialt belastede hjem i havnekvarteret. Bent Vestergaard Jensen fik interesse for at arbejde med utilpassede unge, de såkaldte "barakbørn". Dette fik betydning for hans mangeårige virke på institutioner for adfærdsvanskelige børn. Han endte som forstander for Statsungdomshjemmet Skibbyhøj.

Lis Henriksen (f. Andersen) fra Tønder Statsseminarium var vikar på Højer Skole fra august 1962 til januar 1963. Hendes placering tæt

på seminariet var ikke efter eget ønske, da hun havde ansøgt om at komme til Fyn. Hun blev sat til at undervise i det skema, som en lærerinde, der var på årskursus, havde. Hun blev bl.a. sat til at være klasse-lærer i 7. og 8. klasse, hvilket kunne være en udfordring. Hun fik også matematik i en hjælpeklasse, hvor nogle af eleverne var alt for stille og andre mere udfarende og frække. Skolens bygningsforhold var under forandring og alt for små. F.eks. havde vikarens 8. klasse klasseværelse i omklædningsrummet. Vikaren må have klaret opgaverne tilfredsstillende, for hun fik efter vikariatet tilbud om, efter eksamen, at komme tilbage til skolen som lærer. Dette førte til ansættelse i 40 år på Højer Skole (Digeskolen).

Seminarieelever "på græs" blev ikke altid på samme skole hele vikarperioden. Et eksempel herpå er Elin Steen Sjøholm (f. Andersen), der kom fra Kolding Seminarium, og som tilbragte vikarperioden fra august 1967 til januar 1968 først i 2-3 uger på Ulkebøl Skole, derefter tre måneder på Felsted Centralskole og til slut på Kværs Skole. I Felsted underviste hun både i de almindelige skolefag og i tysk i en afgangsklasse. Hun erindrede også de brogede indkvarteringsforhold, som vi-

Billedet viser "græsvikar" Margit Hagelsø (t.v.) og førstelærer R. Rasmussen (bagerst t.h.) med skolebørnene i Tråsbøl Skole (Felsted Kommune) i 1962. Skolen havde to klasser og et børnetal på 46. Udover førstelæreren havde skolen et lærerindeembede, som var vakant. Skolen havde derfor brug for en vikar. Foto i privateje.

karer blev budt. Bl.a. et kælderværelse, hvor hele kælderens og hendes værelse lugtede af katte, og hvor der landede en kat på hendes dyne midt om natten. Hendes vikariater afskrækkede hende dog ikke fra efter eksamen at få ansættelse i sønderjyske skoler.

De fem eksempler viser, at seminarieelever kunne placeres som vikarer på vidt forskellige pladser. De kunne både blive udsendt til små skoler, hvor der næsten ikke var andre lærere, og på større skoler, hvor de måtte påtage sig timer, som de faste lærere helst ikke ville have. Langt de fleste seminarieelever var på egen hånd, når de for første gang skulle prøve at undervise. Men trods dette, så klarede seminarieeleverne generelt deres vikariater fint. Der findes i amtsskolekonsulenternes årsberetninger temmelig mange rosende bemærkninger om seminarieelevernes indsats; se bl.a. følgende udtalelse fra amtsskolekonsulent Hans Novrup:

Lærermangelen synes stadig stigende. Flere lærerindeembeder står stadig ubesat trods mangfoldige opslag. Men også med lærerembeders besættelse kniber det i stigende grad. Et enelærerembede har måttet besættes med ukvalificeret lærerkraft. – For en del skolers vedkommende skades undervisningen af lange vakancer med hyppigt skiftende vikarer. Af disse regnes der efterhånden kun med seminarieelever og helt ukvalificerede (studenter og lignende). Seminarieeleverne klarer sig i flere tilfælde godt. Derimod kniber det almindeligvis med vikarer, der gennem deres uddannelse slet ingen pædagogiske forudsætninger besidder.⁸²

Stribevis af ukvalificerede vikarer

Seminarieeleverne kunne langt fra opfylde behovet for vikarer i de sønderjyske skoler. Der var mange grunde til, at der i de fleste sønderjyske skoler til stadighed var brug for vikarer. Rigtig mange embeder især ved de mindre skoler havde lange vakancer, hvor undervisningen måtte varetages af skiftende vikarer. Men der var også mange andre grunde til, at skolen manglede arbejdskraft, f.eks. under læreres sygdom og hospitalsindlæggelse, i forbindelse med kvindelige læreres barsel (som var ganske kortvarig), og i forbindelse med læreres kursusdeltagelse, som både kunne være årskurser og mere kortvarige. Andre grunde kunne være, at læreren var på efterårsmanøvre, var indkaldt som domsmand, eller var medlem af Folketinget. Således krævede Peter Gorrsen, som var lærer i Alnor ved Gråsten og medlem af Folketinget 1957-73, mange

forskellige vikarer. Der var sågar et eksempel på, at der til en sønderjysk skole måtte skaffes en vikar, fordi læreren sad i fængsel.

Ud over disse løse vikarer, havde en del skoler tilknyttet faglærere, som ofte fungerede i flere år. Det var især faglærere i håndarbejde, husgering og i gymnastik, og de havde som regel kun ganske få ugentlige timer. I andre tilfælde var disse fag tilknyttet en fast ansat lærerinde eller lærer. Mange af faglærerne havde taget forskellige former for kursus for at kunne varetage undervisningen. I nogle tilfælde havde faglærerne en faglig ballast at bygge på. Der var en række eksempler på syersker, som underviste i håndarbejde, organister, som underviste i sang, og delingsførere, som havde overtaget gymnastik. I Toftlund var der i 1954 en karetmager og i 1963 en snedker i Bjolderup, der underviste i sløjd.⁸³

Skoledirektionen skulle godkende vikarerne og kunne derved holde et slags øje med, at disse var nogenlunde kapable.⁸⁴ De skulle også godkende udbetalingen af lønnen. Ofte tog de lokale skolemyndigheder initiativ til at skaffe sig emner til vikariatet, da manglen kunne opstå temmelig akut. Skoledirektionens holdning var, at man så vidt muligt skulle skaffe sig vikarer via de lokale vikarkontorer, og at seminarieelever i alle tilfælde skulle foretrækkes frem for ukvalificerede vikarer. Men i mange tilfælde var det ikke muligt at få en seminarieelev som vikar. Blandt de mange ukvalificerede vikarer, som skoledirektionerne endte med at godkende, var der studenter, realister og præliminarister, præster og præstekoner, lærerkoner, en lægefrue, en højskoleforstander, en ungdomsskolelærer og en del andre. Det mest brogede CV havde fru Maria Matthiesen, der var vikar i Vejlbæk, Bov og senere i Frøslev-Padborg Skole. Hun var født i det nuværende Ukraine og datter af en østrig-ungarsk oberst; hun havde taget eksamen og senere skrevet disputats ved det filosofiske fakultet i Wien. Hun var enke efter en proprietær i nærheden af Højer og havde været bosat i Danmark siden 1937.⁸⁵

Ofte var det ikke muligt at skaffe en vikar fra lokalområdet, og skoledirektionen måtte så yde befordringsgodtgørelse, men man var da ganske nøjeregnende. De offentlige trafikmidler skulle helst bruges, men ellers var man nødsaget til at betale kilometertakst på 47 øre pr. km. En vikar i Bjernstrup Skole fik i foråret 1959 udbetalt en godtgørelse for bilkørsel på 35 kr., da bussen kostede 70 øre mere. Værre var det, at en vikar for folketingsmand P. Gorrssen forlangte rådighed over en lejlighed, da han var gift, hvilket man fra de lokale skolemyndigheder

Også i købstadskolerne var der brug for vikarer i 1950'erne og 1960'erne. Billedet viser student Ingrid Johannsen med en klasse (formentlig 3. klasse, hvor hun var klasselærer). Hun var vikar i Rugkobbelskolen i Aabenraa i skoleåret 1958/59. Hun følte, at hun som ung student kom ind i et ældre lærerkollegium, som virkede "udtrættet". Hun fik senere et par andre vikariater, men valgte derefter socialrådgiveruddannelsen. Foto i privateje.

ikke var meget for, men det endte med, at lejligheden blev indrettet til vikaren for "at opnå stabilere forhold vedrørende vikar i lærer Gorrssens embede".⁸⁶

På sine skolebesøg førte amtsskolekonsulent Novrup tilsyn med, hvordan vikarerne fungerede i Sønderborg og Aabenraa amter. To eksempler viser, at indtrykket både kunne være positivt og negativt. Om vikar fru F. i Bjolderup Skole skrev Novrup den 23. juni 1953, at vikaren trods sin manglende uddannelse klarede undervisningen overraskende godt, og at hun syntes at have et godt forhold til børnene. Det var "kendeligt, at hun er fra et lærerhjem". Derimod skrev Novrup 17. april 1950 om vikaren i Holbøl Skole, som var brorsøn af førstelæreren, at han i læsning og stavning foretog en "ret mangelfuld rettelse og en uordnet stavning". Han havde ingen magt over børnene, og der var megen uro i klassen. Novrup opfordrede derfor førstelæreren til at træde hjælpende til.⁸⁷

Konklusion

Den udbredte lærermangel i perioden fra 1945 til 1970 var sammen med det stigende børnetal og manglen på byggematerialer med til at forsinke udviklingen af det sønderjyske skolevæsen. Lærermanglen var et stort problem for implementeringen af skolelovene af 1937 og 1958. En lang række børn fik et usammenhængende skoleforløb, fordi de blev udsat for en række vikarer, som skiftede igen efter kort tid. En række steder blev der også ansat lærere, som ikke var særligt kvalificerede, men som fik chancen, fordi der ikke var andre muligheder. Nogle af disse kom til at fungere udmærket, men der var også nogle, som ikke gjorde, og som skolerne kom til at hænge på den næste menneskealder.

Det var især de små skoler med dårlige fysiske forhold, der havde vanskeligheder med at skaffe lærere, især til lærerindstillinger. En række af disse skoler måtte derfor nedlægges, og børnene overføres til centralskoler. Det var en udvikling, der var i pagt med skolelovene af 1937 og 1958, men lærermanglen havde sin indflydelse på forløbet. Her spillede det ind, at der var særlig mange små skoler i Sønderjylland i forhold til det øvrige land. Dette havde man fra sønderjysk side efter Genforeningen anset for en fordel, da der kunne skabes et nært forhold mellem lærere, forældre og børn i de små skoler. Også i forhold til de lokale skolemyndigheder var der i Sønderjylland et tættere forhold til forældrene, da skolekommissionerne og senere skolenævnene kun omfattede et skoledistrikt. Endnu i 1960'erne var der fortalere blandt beslutningstagerne for at bevare de mindre skoler.

I spørgsmålet om bevaring af de små skoler og disses udbygning med speciallokaler og sanitære faciliteter, spillede forholdet til det tyske skolevæsen en stor rolle, især i sognene i den sydlige del af Tønder Amt. I en række sogne var der i 1950'erne på ny blevet oprettet tyske privatskoler med gode bygningsforhold, og så var det et problem, at det danske skolevæsen i disse sogne kun havde dårlige bygninger. Nogle steder var problemet, at man ganske vist havde fået de små skoler bragt i overensstemmelse med 1937-lovens krav, men at forholdene alligevel var for trange, så man senere måtte nedlægge de udbyggede skoler og overføre børnene til centralskoler.

Trods de mange vanskeligheder med at få de faste lærerstillinger besat kan det konkluderes, at det takket være kreative løsninger hvad angår begrebet "kvalificeret", seminarieelever på græs og andre skiftende vikarer lykkedes at sikre, at alle sønderjyske børn fik mulighed for at

modtage undervisning i perioden 1945-70. Seminarieelevernes udsendelse som vikarer midt i deres seminarieperiode havde her en særlig betydning for mange skolers undervisning, især efter at deres vikariater blev udvidet fra 3 til 5 måneder i 1960. Med nedlæggelsen af de mange små sønderjyske skoler og oprettelsen af centralskolerne i 1960'erne var genforeningen med det øvrige land endelig gennemført på skoleområdet omkring 1970. Det skete samtidig med, at lærermanglen endelig var forbi.

KILDER

Utrykte:

Rigsarkivet, København (RAK):
Undervisningsministeriet (UVM), 1. dep. 1. kontor, Journalsager.
Direktoratet for Folkeskolen og Seminarierne;
 Journalsager 1966, Møder med statskonsulenter og seminarieførstandere angående Folkeskolens undervisning 1941.
Lærerbehovsudvalget af 26. januar 1953 (LBU); Mødereferater, korrespondance, statistisk materiale 1953-63.

Rigsarkivet, Aabenraa (RAÅ):
Haderslev Amts Skoledirektion [Haderslev SD]: Journalsager.
Sønderborg Amts Skoledirektion [Sønderborg SD]: Emneopdelte journalsager.
Tønder Amts Skoledirektion [Tønder SD]: Forhandlingsprotokol for skoledirektionen 1920-48, 1950-64; Journalsager.
Aabenraa Amts Skoledirektion [Aabenraa SD]: Forhandlingsprotokol for skoledirektionen 1920-60; Journalsager, Tilsynsprotokol 1920-58.
Tønder Statsseminarium: Eksamensprotokol 1957-68; Scrapbøger 1947-69.
Tønder Seminariums dimittender 1953: Vandrebog 1953-57.
Hans Jepsen Christensens privatarkiv: Korrespondance vedr. medlemskab af Tønder amts skoledirektion 1946-54.

Anvendte skoleberetninger:

I perioden 1935-63 indsendte skoledirektionerne årligt en skoleberetning til Undervisningsministeriet om skoleforholdene i amtet. Indberetningen bestod dels af et

såkaldt "amtskort" udarbejdet af amtskolekonsulenten, dels af "kommunekort" og "skolekort" for de enkelte lokalområder. Desværre er materialet kun bevaret i Undervisningsministeriet for perioden 1953-63, men en del af materialet fra perioden før 1953 kan findes i de fire amtskoleledirektioners arkiver:
 Haderslev SD, skolekort med indberetninger 1954-58.
 Sønderborg SD, emneordnede journalsager litra Q.
 Tønder SD, indberetninger om skolevæsenets tilstand 1921-63.
 Aabenraa SD, journalsager litra Q.
Statskonsulenten for Folkeskolen og Seminarierne: Kommentarer til skoleindberetningskort 1952-53; Skoleindberetningskort 1953-62.
Direktoratet for Folkeskolen: Skolekort 1963.

Interviews/besvarelser af spørgeskemaer fra 45 lærere, som har været "på græs" (forfatterens arkiv).

Trykte:

Beretning om skolevæsenet i Tønder Amt, udg. Tønder Amts Skoledirektion, (årlige 1923-69).
Betænkning afgivet af Udvalg om Afhjælpning af en eventuel Mangel paa Seminarieuddannede Lærere og Lærerinder, 1946.
Den danske skolehåndbog (årlig publikation).
Folkeskolen i Haderslev Amt. Statistik ved Skoledirektionen, (årlige 1921-69).
Folkeskolen, udg. af Danmarks Lærerforening.

Love og Ekspeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen, afdeling B: Skoleforhold, (udkom til og med 1962).

Meddelelser om Folkeskolen, Ungdomsundervisningen og Læreruddannelsen, (årlege 1933-1959), udg. af Undervisningsministeriet.

Rigsdagstidende, 1952/53.

Seminarieplanlægning. Betænkning afgivet af det af undervisningsministeriet nedsatte udvalg vedrørende seminarieplanlægning, 1969.

LITTERATUR

Andresen, Hans: *Sydslesvigs danske skoles historie efter 1920*, bd. I, Odense, 2017.

Barfod, A.: *Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole*, København, 1950.

Barfod, A.: *Tillæg til Henrik Lehmann: Haandbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole*, København, 1938.

Dansk læreruddannelse, bd. 1-3, Odense, 1991-2005.

Festskrift til Haderslev Statsseminarium i anledning af 50-års jubilæet. Udgivet af Haderslev Seminariumsamtud, 1970.

Gjerløff, Anne Katrine (m.fl.): *Da skolen blev sin egen 1920-1970. Dansk Skolehistorie 4*, Aarhus, 2014.

Hjelholt, Holger (udg.): *Sønderborg Bys Historie*, Sønderborg, 1966.

Jensen, J.H.: *Landsbylærer i genvundet land*, Aabenraa, 1977.

Karup, Svend Åge m.fl. (red.): *Tønder Statsseminarium 1788-1988*, Tønder, 1988.

Kirkmand, Johan og Aage Augustinus (red.): *For idé og virkelighed. Elbæk i hundrede år*, Elbæk, 1987.

Koch-Olsen, Ib (red.): *Lærerne og Samfundet gennem 100 år*, Danmarks Lærerforening, 1974.

Lampe, Jens (udg.): *Tønder Seminarie-Stat. Fortegnelse over lærere og dimittender fra Tønder Statsseminarium 1788-1963*, Aabenraa, 1963.

Larsen, Christian: "Dimittender 1793-2002", i *Dansk Læreruddannelse*, bd. I, Odense, 2005.

Skolevæsenet i Sønderborg Amt. Statistisk Oversigt. Udg.: Sønderborg Amts Skoledirektion, (årlege 1921-69).

Skolevæsenet i Aabenraa Amt. Statistik. Udg.: Aabenraa Amts Skoledirektion, (årlege 1921-69).

Statstidende.

Madsen, Palle Brink: *Den frie Lærerskole 1949-1999*, Ollerup, 1999.

Nørr, Erik: *Genforeningens bedste gave. Skoleordning og amtsskolekonsulenter i Sønderjylland og i Danmark 1920-1963*, Aabenraa, 2003.

Nørr, Erik: "Seminarielever "på græs". Den katastrofale lærermangel 1945-1970"; i: *Personallhistorisk Tidsskrift*, 2018.

Nørr, Erik: "Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne?", i: *Samfundsplanlægning i 1950'erne*, (red.) Else Hansen og Leon Jespersen, København, 2009.

Nørr, Erik: "Nationalpolitik og skolebyggeri. Det hemmelige statstilskud til gennemførelsen af folkeskoleloven i Sønderjylland 1937-1970"; i: *Sønderjyske Årbøger*, 2014.

Nørr, Erik: "En sønderjysk skolestrejke 1951. Da forældre og skolenævn i Terkelsbøl ville beholde lærerinde med nazistisk fortid"; i: *Sønderjyske Årbøger*, 2016.

Nørr, Erik: "Da lærerplanlægningen spillede fallit. Lærerbehovsudvalget og den udbredte lærermangel i 1950'erne og 1960'erne"; i: *Uddannelseshistorie*, 2017.

Rasmussen, A.C.: *Broager skole 1912-1982*, Broager 1982.

Årsskrift for gamle og nuværende elever fra Tønder Statsseminarium, 1962.

NOTER

- 1 *Betænkning afgivet af Udvalg om Aftjælpning af en eventuel Mangel paa Seminarieuddannede Lærere og Lærerinder*, 1946, s. 5.
- 2 RAK, UVM, Møder med statskonsulenter og seminarieførstandere angående Folkeskolens undervisning 1941, mødereferat, s. 13-14.
- 3 Herom se: Nørr: "Da lærerplanlægningen spillede fallit. Lærerbehovsudvalget og den udbredte lærermangel i 1950'erne og 1960'erne"; i: *Uddannelseshistorie*, 2017 s. 27-48.
- 4 Betænkning, 1946.
- 5 Tallene er inklusive forskolelærerinder (Christian Larsen: "Dimittender 1793-2002", i: *Dansk Læreruddannelse*, I, s. 422-27).
- 6 Herom jfr. Ingeborg Refslund Thomsens udtalelser i Landstinget 19. marts 1953, *Rigsdagstidende, Landstingets forhandlinger* 1952/53, sp. 749.
- 7 *Meddelelser om Folkeskolen, Ungdomsundervisningen og Læreruddannelsen*, 1956, s. 15.
- 8 Lampe: *Tønder Seminarie-Stat. Fortegnelse over lærere og dimittender fra Tønder Statsseminarium 1788-1963*. 1963; *Festskrift til Haderslev Statsseminarium i anledning af 50-års jubilæet*, 1970; Karup m.fl. (red.) *Tønder Statsseminarium 1788-1988*, 1988; jfr. RAÅ, Tønder Statsseminarium, eksamensprotokol, 1957-68.
- 9 LBU møde 28/1-1957, 28/5-1957, 12/5-1958, LBU's arkiv findes i RAK, og består af mødereferater og bilag.
- 10 Asger Nyholm til UVM 7/5-1958, UVM, 1. dep. 3. kontor, journalsag 533/1958.
- 11 *Skolevæsenet i Aabenraa Amt*, 1944 og 1946.
- 12 Hjelholt, *Sønderborg Bys Historie*, bd. II, s. 224-25.
- 13 Optalt på grundlag af *Tønder Seminarie-Stat*, s. 238-48.
- 14 "Hvor er de henne?"; i: *Årsskrift for gamle og nuværende elever fra Tønder Statsseminarium*, nr. 20, 1962 s. 33.
- 15 Andresen: *Sydslesvigs danske skoles historie efter 1920*, bd. I, Odense, 2017, s. 212ff.; jfr. artiklen: "Danske lærere bygger skole i Sydslesvig", i *Folkeskolen*, 1952, s. 909-910, der opregner, at 500 danske lærere underviser i Sydslesvig.
- 16 Tallene er hentet fra de fire amtsskole-direktioners trykte årsberetninger.
- 17 Herom se Nørr: "Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne?", i: *Samfundsplanlægning i 1950'erne*, red. Else Hansen og Leon Jespersen, 2009, s. 153-226; Nørr: "Nationalpolitik og skolebyggeri. Det hemmelige statstilskud til gennemførelsen af folkeskoleloven i Sønderjylland 1937-1970", i: *Sønderjyske Årbøger* 2014, s. 235-86.
- 18 "Centralisering uden hast", i *Folkeskolen*, 1959, s. 581.
- 19 Om ansættelser af lærere se: Barfod: *Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole*, 1950, s. 343-86; Nørr, Erik: "Genforeningens bedste gave", s. 178-203.
- 20 Se f.eks. de årlige skoleberetninger for Aabenraa Amt frem til 1969. I 1960'erne blev mange stillinger opslået som "lærer- og lærerindestillinger".
- 21 Ifølge tilsynsloven af 1949 var oprettelsen af skolenævn frivilligt, men ved langt de fleste skoler i Sønderjylland fandtes der skolenævn.
- 22 Skoletilsynsloven af 12. april 1949 § 38.
- 23 Det følgende bygger bl.a. på en systematisk gennemgang af alle ansættelsessager i udvalgte år i Aabenraa, Tønder og Sønderborg skoledirektioners arkiver. I artiklen er lærere, der opnår ansættelse, i det følgende nævnt med fulde navn, mens ansøgere, som ikke får stillingen, omtales med fornavn og forbogstav på efternavn. De fleste lærere ville i dag have været mere end hundrede år gamle. Navnene på alle faste lærere i de sønderjyske skoler fremgår af de fire amters skoledirektioners trykte årsberetninger.
- 24 RAÅ, Aabenraa SD: journalsag 1954 D 1-28, 1959 D; Sønderborg SD: emneopdelte journalsager 1954 D 1-18. 1955 D udvalgte nr.; 1964 D 1-42; Tønder SD: journalsager 1953-64, sag 303.
- 25 Aabenraa SD: journalsag D 9/1954.
- 26 Aabenraa SD: journalsag D 4/1954.
- 27 Aabenraa SD: journalsag D 13/1954.
- 28 Kommunekort Tønder Amt, Ballum 1947-61.
- 29 Sønderborg SD: emneopdelte journalsager D 4/1954.
- 30 Artiklen i *Dannevirke* blev også citeret i *Folkeskolen* 1952 s. 950.

- 31 Tønder SD: forhandlingsprotokol 1920-48.
- 32 Tønder SD: journalsager 1953-64, nr. 303-6-1-3.
- 33 Brejls tekst til opslaget indsendt til *Statstidende* findes i Tønder SD: journalsager 1953-64 nr. 303-7-10.
- 34 Smst, nr. 303-9-6; Brejls artikel: Grænselandet mangler lærere: *Folkeskolen* 1959 s. 1542-43.
- 35 Aabenraa SD: journalsag D 10/1954.
- 36 Tønder SD: journalsager 1953-64 nr. 303-4-1-9.
- 37 UVM cirk.skr. 4. marts 1966 til samtlige seminarier, Direktoratet for Folkeskolen og Seminarierne, journalsag 32-01/1966.
- 38 Kommunekort Tønder Amt 1947-61, Abild.
- 39 Aabenraa SD: journalsag D 27/1959.
- 40 Aabenraa SD: journalsag D 22 og D 18/1959.
- 41 Eksempler: Burkal 1956: Tønder SD: journalsager 1953-64 nr. 303-6-1-2; Holbøl, honorar 1800 kr. årligt: Aabenraa SD: journalsager D 2/1959, Bjernstrup: Aabenraa SD: journalsager 7/1959.
- 42 Aabenraa SD: journalsag D 36/1959.
- 43 Se opslag i *Statstidende* 24/7-1957.
- 44 Johannes Nybro: Redegørelse om problemer vedrørende den fremtidige udvikling af skolevæsenet i Haderslev Amt (vedlagt skoleindberetningen for 1962).
- 45 Sønderborg SD: emneopdelte journalsager D 1/1954 og D 16/1956, (begge stillinger havde været opslået en række gange).
- 46 Indberetning, Aabenraa SD 1950 og UVM's påtale juli 1950: Aabenraa SD 1950 samt indberetning 1953.
- 47 Aabenraa SD: journalsag D 19/1954.
- 48 Aabenraa SD: journalsag D 13/1959.
- 49 Aabenraa SD: journalsag D 4/1959.
- 50 Se f.eks. kommunekort for Bylderup 1950 og Ravsted 1950, hvor de nye tyske privatskoler nævnes: Tønder SD: indberetninger om skolevæsenets tilstand 1950.
- 51 Aabenraa SD: journalsag D 27/1956; jfr. Rasmussen: *Broager skole* 1912-1982, 1982, s. 88-89.
- 52 Dette gav stor strid i Tinglev; herom se UVM, 1. kontor, journalsag 1194/1952.
- 53 RAÅ: Tønder Seminariums dimittender 1953, vandrebog 1953-57, Svend Aage C.'s indførelse 4/11-1960.
- 54 Tønder SD: journalsager 1953-64, nr. 303-7-24-2.
- 55 Sønderborg SD: emneordnede journalsager D 11/1955; Aabenraa SD: journalsag D 2/1954.
- 56 Hans Novrup 28/3-1956 og 1/4-1957: beretning om aflagte skolebesøg 1955 og 1956, vedlagt beretning 1955 og 1956.
- 57 Sønderborg SD: emneopdelte journalsager D8/1955 og D 7/1954.
- 58 Sønderborg SD: emneopdelte journalsager D 10/1955.
- 59 Eksempler herpå: Aabenraa SD: forhandlingsprotokol 1920-60, møde 27/10-1950 og 3/7-1953.
- 60 S.C. Brejl 26/7-1948 til Hans Jepsen Christensen: RAÅ: Hans Jepsen Christensens privatarkiv, korrespondance vedr. medlemskab af Tønder amts skoledirektion 1946-54.
- 61 Aabenraa SD: journalsag D 1/1954.
- 62 Tønder SD: forhandlingsprotokol 1950-64: møde 4/7-1955; Tønder SD: journalsag 1948-53 49/6-50.
- 63 Herom se Nørr: "En sønderjysk skolestrejke 1951. Da forældre og skolenævn i Terkelsbøl ville beholde lærerinde med nazistisk fortid"; i: *Sønderjyske Årbøger* 2016, s. 121-53.
- 64 UVM, 1. kontor, journalsag 973/1952; om lærernes fritagelse for undervisning i kristendomskundskab se Barfod, 1950, s. 255.
- 65 I førstelærer J.H. Jensens erindringsbog: *Landsbylærer i genvundet land*, 1977, omtales sagen med undervisning i sang og religion ikke.
- 66 Lov af 18. maj 1937 § 1, stk. 3; se også bekendtgørelse 24. maj 1941 om målet for folkeskolens undervisning: Faget: kristendomsundervisning.
- 67 Tønder SD: journalsag 35-1/1947; UVM 1. kontor, journalsag 822/1947.
- 68 UVM, 1. kontor, journalsag 989/1951.
- 69 Aabenraa SD: journalsag D 1/1954.
- 70 Beslutning på DLF's hovedbestyrelsesmøde: *Folkeskolen* 1952, s. 459f; jfr. også *Folkeskolen* 1956 s. 1222-23.
- 71 UVM, 1. kontor, Journalsag 492/1951.
- 72 UVM, 1. kontor, journalsag 1334/1950.
- 73 Herom se: Kirkmand m.fl. (red.): *For idé og virkelighed. Elbæk i hundrede år*, 1987; Madsen: *Den frie Lærerskole 1949-1999*, 1999.
- 74 Aabenraa SD: journalsag D 24/1959 og D 28/1959.

- 75 Skolevæsenet i Sønderborg amt 1959, s. 11; jfr. Indberetning 1963: Skolekort Skelde Skole.
- 76 UVM, 1. kontor, journalsag 978/1956.
- 77 Se således opgørelserne i UVM. Statskonsulenten for Folkeskolen og Seminarierne, Kommentarer til skoleindberetningskort 1952-53 over vakante lærerembeder uden for købstæderne i de sønderjyske amter; og oversigten: Bestridelse af ledige stillinger i folkeskolen pr. 1/2-1961 ved seminarielever, andre ukvalificerede og af afskedigede lærere og lærerinder, Lærerbehovaldsudvalgets arkiv.
- 78 *Den danske skolehåndbog* 1960, s. 231.
- 79 Nørr: "Seminarielever "på græs". Den katastrofale lærermangel 1945-1970"; i: *Personalthistorisk Tidsskrift*, 2018, s. 71-96.
- 80 Besvarelserne fra lærere, der har været "på græs", findes i forfatterens arkiv. Jeg takker de fem tidligere seminarielever for tilladelsen til at benytte deres beretning.
- 81 Fri mellem var en skoleordning, som fandtes i den købstadsordnede skole mellem skolelovene af 1937 og 1958, og som blev tilbudt elever, som ikke skulle i eksamensmellemskolen.
- 82 Amtsskolekonsulent Hans Novrups indberetning om skolevæsenet i Aabenraa Amt 1951 samt indberetning om skolebesøg i 1951 (RAÅ, Aabenraa SD: journalsager Q 1/1952).
- 83 Afsnittet om vikarerne bygger på amtskoleledelseernes indsendte skolekort (f.eks. Haderslev Amt 1954); Aabenraa SD: journalsager 1953 G og 1959 G; Tønder SD: journalsager 1953-64, nr. 305.
- 84 Barfod: *Håndbog*, 1950, s. 48.
- 85 Se hendes CV i Aabenraa SD: journalsag G 4/1959.
- 86 Aabenraa SD: journalsag G 2/1959.
- 87 Aabenraa SD: Tilsynsprotokol 1920-58.

Zusammenfassung

In der Zeit von 1945 bis 1970 herrschte ein großer Lehrermangel in Nordschleswig. Unter den Ursachen waren sowohl die in den 1950er Jahren gestiegene Schülerzahl als auch der durch die 1937 und 1958 erlassene Schulgesetzgebung erhöhte Bedarf an Lehrern. Die Zentralisierung des Schulwesens erforderte mehr Lehrer, obwohl viele kleine Schulen geschlossen worden waren.

In Nordschleswig verschärfte die vielen deutschen Schüler, die nach 1945 auf dänische Schulen verlegt wurden, und die Nachfrage nach Lehrern im dänischen Schulsystem in Südschleswig die Lage zusätzlich. Insgesamt gesehen verdoppelte sich der Bedarf an Lehrern von 1950 bis 1968. Um das Angebot an Lehrern zu erhöhen, wurden 11 neue Lehrerseminare eingerichtet und die bereits bestehenden Seminare erhielten u.a. Parallelklassen. Die staatlichen Lehrerseminare in Tønder und Haderslev erhielten große Bedeutung für die Rekrutierung von Lehrern für die nordschleswigschen Schulen. Dies galt auch noch, nachdem diese Seminare von den neuen Seminaren in Esbjerg und Kolding Konkurrenz erhalten hatten.

In den 1950er und bis weit in die 1960er Jahre hinein war es schwierig, Lehrer für die freien Stellen in den nordschleswigschen Schulen zu finden. Oft gab es nur einen oder einige wenige Bewerber und nicht selten mussten die Stellen mehrfach ausgeschrieben werden – in manchen Fällen ganze 15 bis 18 Mal. Die meisten Bewerber gab es für die neuen Zentralschulen, am wenigsten für die kleinen Schulen, wo die Wohnbedingungen und die sanitären Anlagen schlecht waren. Bei der Besetzung von Lehrerstellen sollten die örtlichen Schulbehörden drei Kandidaten vorschlagen, unter denen die Amtsschuldirektion wählen sollte. Oft konnte aber diese vorgeschriebene Praxis nicht durchgeführt werden, weil es keine drei geeigneten Kandidaten mit bestandenem Lehrerexamen gab.

In mehreren Fällen musste man die Fachverteilung ändern oder bessere Wohnungen anbieten, um Bewerber anzuziehen. Manchmal musste man auch Kandidaten einstellen, die nicht vollauf qualifiziert waren, z.B. stellte man Bewerber ein, die nicht singen konnten, wenn dafür der Ehepartner den Gesangsunterricht übernahm. Es wurden auch Vorschullehrerinnen in Lehrerinnenstellungen eingesetzt oder Bewerber mit einem anderen Lehrerexamen (aus Elbæk oder Ollerup) eingestellt.

Doch trotz dieser Notlösungen mussten viele Lehrerstellen mit Vikaren besetzt werden. Von 1947 bis 1970 wurden Seminarschüler mitten in ihrer Ausbildung in die Praxis geschickt. Anfangs nur einen Monat, später wurde diese Vikariatszeit auf bis zu ein halbes Jahr verlängert.

In dem Aufsatz wird von mehreren dieser Seminarschüler berichtet, die an nordschleswigschen Schulen als Vikare gearbeitet haben. Insgesamt gesehen erteilten sie guten Unterricht, obwohl sie bei ihren ersten eigenständigen Unterrichtsstunden eine Reihe von Problemen lösen mussten. Zusätzlich wurden in den nordschleswigschen Schulen auch etliche mehr oder weniger unqualifizierte Vikare (Gymnasiasten, Pfarrersfrauen oder Lehrerfrauen) eingesetzt.

Dank der Hilfe der Seminarschüler und anderer Vikare konnte der Unterricht in den nordschleswigschen Schulen von 1945 bis 1970 durchgeführt werden. Allerdings erhielten etliche Schüler in diesem Zeitraum aufgrund des Lehrermangels einen unzusammenhängenden Schulverlauf mit wechselnden Vikaren.

Dieser Aufsatz ist der dritte Teil eines Projektes, in dem sich der Verfasser mit dem Lehrermangel beschäftigt. Die beiden ersten Aufsätze, die sich mit dem Lehrermangel auf nationaler Ebene beschäftigen, sind in Uddannelseshistorie 2017 und in Personalthistorisk Tidsskrift 2018 veröffentlicht worden.

Karl Otto Meyer

– at leve så dansk så stærkt, at det smitter

AF MOGENS ROSTGAARD NISSEN

Karl Otto Meyer var den politiske leder for det danske mindretal i Sydslesvig gennem fire årtier.¹ Han havde nogle meget stærke holdninger til mange forskellige emner, hvilket blandt andet kom til udtryk i de mange lederartikler, han skrev, mens han var chefredaktør på Flensborg Avis. I denne artikel undersøges det på grundlag af hans avisledere, hvilke holdninger og hvilket grundsyn han forfægtede omkring den sydslesvigske danskhed og det danske mindretal.

Indledning

Karl Otto Meyer blev født i en forstad til Flensborg i 1928 og døde i Skovlund, ligeledes i Sydslesvig, i 2016. I de mellemliggende år nåede han at blive en kendt skikkelse, ikke bare i Sydslesvig, men også i Danmark, idet han fra 1971 til 1996 var en markant repræsentant for det danske mindretal og friserne i den slesvig-holstenske landdag. Han var desuden formand for mindretallets parti, SSW, i årene 1960-1975, og dertil kom posten som chef og ansvarshavende redaktør for Flensborg Avis fra 1963 til 1985, de sidste to år dog alene med ansvar for lederartiklerne.

Karl Otto Meyer tilhørte en generation og en gruppe inden for det danske mindretal, der havde fået en meget dansk opdragelse under opvæksten i det nazistiske Tyskland. Han havde gået på Duborg-Skolen; været dansk spejder; dyrket sport i en dansk idrætsklub; gået til dansk gudstjeneste med mere, og siden han var helt lille, havde han været feriebarnd i Danmark. Disse ophold fik stor betydning for ham, for her kunne han tænke og tale frit. For Meyer var danskheden således tæt forbundet med demokrati og frihed og med tolerance og åbenhed, og det var vigtigt for ham, at det danske mindretal holdt fast i disse danske kerneværdier. Nye og gamle medlemmer skulle indpodes det danske demokrati- og frihedssyn som en særlig national styrke, der samtidig adskilte mindretallet fra det tyske flertal. Demokrati og tolerance måtte imidlertid ikke forveksles med veghed, og Meyer var ikke bleg for at benytte sin position som chefredaktør og landdagsmand til at forfægte sine ofte markante synspunkter omkring det at være dansk og de for-